

Людила
ПОДШИВАЛОВА

Калейдоскоп
рослинного
світу

Методичний
посібник

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКА МІСЬКА РАДА
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
ПОЗАШКІЛЬНЕ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНЕ ОБ'ЄДНАННЯ**

Людмила Подшивалова

Методичний посібник

Калейдоскоп рослинного світу

2017

Анотація

Даний посібник містить матеріал про рослинний світ України. У ньому викладена корисна та цікава інформація, загадки, вірші, прислів'я та приказки про рослини.

Матеріал, викладений у посібнику, адресований вчителям початкових класів, вихователям групи продовженого дня та керівникам гуртків для використання в роботі з учнями молодшого та середнього шкільного віку.

ЗМІСТ

Вступ	5
1. Значення рослин для життя на планеті земля та людини	6
2. Різноманітність рослин у природі	9
3. Класифікація рослин	11
4. Рослини, занесені до червоної книги України	13
5. Рослини в народній медицині	17
6. Рослини-цілителі	20
7. Найцікавіші факти про рослини	26
8. Рекорди рослинного світу	30
9. Легенди про рослини нашої місцевості	36
10. Прислів'я про рослини	66
11. Українські загадки про рослини	67
12. Рослини у віршах	69
13. Кросворди	76
Додаток. Рослини Хмельницької області, занесені до Червоної книги України	85

ВСТУП

Наш світ часто називають зеленим. Цією назвою він зобов'язаний мільярдам зелених рослин, що живуть у ньому. Людина і все інші організми зобов'язані їм своїм життям. Рослинні організми мають унікальну здатність: по суті, вони харчуються сонячним світлом. А якщо говорити мовою біології, то представники рослинного царства вловлюють сонячне світло і перетворюють його за рахунок фотосинтезу в енергію. Використовуючи її, вони перетворюють неорганічну матерію в органічну і дають поживу всім іншим хто живе на Землі.

Рослини відіграють величезну, можна сказати ключову роль в житті земної біосфери. Саме з них починається харчовий ланцюжок життя. Вони стояли біля витоків життя на нашій планеті. Навчившись використовувати сонячне світло в процесі фотосинтезу, рослини почали насичувати нашу атмосферу киснем - це речовина виділяється в процесі фотосинтезу. Так що, кожен раз, роблячи глибокий вдих, ви повинні пам'ятати, кому ви зобов'язані життєдайного кисню в ваших легенів.

У біології рослинні організми виділені в окреме царство. До нього відносяться папороті, мохи, водорості, голонасінні і покритонасінні. Різноманіття їх справді величезне, так само як і їх значення для життя на нашій планеті і для існування на ній життя, людини.

1. ЗНАЧЕННЯ РОСЛИН ДЛЯ ЖИТТЯ НА ПЛАНЕТІ ЗЕМЛЯ ТА ЛЮДИНИ

Саме рослинні завдячує життям уся планета Земля. Зелені рослини годують, одягають (усім відомі вироби з бавовни та льону) і зігрівають інших живих істот.

Рослини є повсюди на поверхні земної кулі. Навіть спекотні пустелі заселені певними видами рослин (наприклад, верблюжою колючкою, кактусами). Величезні простори суходолу охоплені густою рослинністю. Ліси вкривають майже шосту його частину. Неосяжні території степів, луків, земель, засаджених культурними рослинами. Рослини населяють океани, моря, прісноводні водойми. Навіть Арктика й Антарктика не позбавлені рослинності.

Рослини забезпечують певні взаємозв'язки між життєвими формами рослин і тварин, їх пристосування до умов навколишнього середовища.

Яке значення рослин у природі? У різноманітних рослинних угрупованнях гніздяться птахи, влаштовують свої домівки бджоли, оси, мурашки, лисиці та інші тварини.

Рослини беруть участь у формуванні ґрунтів та природних ландшафтів. Відмерлі рештки рослин (листя, корені, плоди) збагачують ґрунт органічною речовиною та мінеральними елементами, корені розпушують ґрунт.

Рослинні насадження запобігають руйнуванню ґрунтів, закріплюють яри, гірські схили. Узимку в рослинних насадженнях затримується сніг, який захищає ґрунт і його мешканців від промерзання. А навесні талі води поступово просочуються в ґрунт, формують озера, болота, підтримують повноводдя річок.

Корисні копалини: кам'яне і буре вугілля, торф, сланці, а можливо, нафта й газ - основа енергетичної промисловості - утворені внаслідок фотосинтезу рослин минулих епох.

Рослини забезпечують людину продуктами харчування: вуглеводами (крохмалем (хліб), цукрами), білками, оліями, вітамінами, пряними речовинами, ліками, деревиною, папером тощо. Навіть м'ясо, молоко, масло, сир, яйця, рибу, шовк, шерсть, шкіру тощо ми маємо завдяки тому, що свійські тварини живляться рослинами.

Давно відома цілюща дія рослин (горіх волоський, дуб, береза, сосна, ялина, яловець, кедр), що виділяють в атмосферу речовини (фітонциди), які згубно діють на хвороботворних бактерій.

Зелені рослини (а також деякі бактерії та одноклітинні тварини) - єдині на Землі виробники органічної речовини з неорганічних сполук. Усі інші живі істоти - споживачі готової органічної речовини. В органічній речовині зелених рослин накопичується сонячна енергія, завдяки якій і розвивається життя на Землі.

Рослини підтримують необхідний для більшості живих організмів рівень кисню в атмосфері й запобігають утворенню надлишку вуглекислого газу. Під час фотосинтезу кисень, який виділяють рослини, постійно надходить в атмосферу, підтримуючи рівновагу у співвідношенні вуглекислого газу (0,03 %) і кисню (майже 21 %) в повітрі. З кисню, який виділяють рослини під час фотосинтезу, утворюється озон, який захищає всіх живих організмів Землі від згубного впливу ультрафіолетового випромінювання. Рослинам належить провідна роль у коло обігу речовин і енергії, що забезпечує неперервність існування життя на Землі.

Важлива роль рослин полягає також в очищенні повітря від забруднення шкідливими речовинами. Завдяки фотосинтезу рослини сформували умови для життєдіяльності інших організмів, забезпечили їхнє поширення на планеті. Спільно з іншими організмами вони також зумовили формування ґрунту. Так, саме рослини вбирають із ґрунту певні неорганічні речовини та використовують їх для створення органічних.

Не менш вагомий вплив рослин і на клімат та емоційний стан людини. Кожному з вас нескладно пригадати ніжну прохолоду в лісі спекотного дня чи затишок від сильного морозного вітру, медові пахощі квітучих лип, акацій, гречки, конвалії, бузку, гарні кімнатні рослини.

Як діяльність людини впливає на навколишнє середовище? Особливу групу екологічних чинників становить діяльність людини, яка докорінно змінює умови існування живих істот. Людина може руйнувати одні типи рослинних угруповань (вирубування лісів, осушення боліт, розорювання цілинного степу тощо) і штучно створювати інші (сади, поля, городи, пасовища, лісонасадження, парки та ін.).

Людина може масово винищувати певні види організмів

(наприклад, рослини, що мають цінну деревину, гарні квітки або ті, які застосовують у медицині, їстівні гриби). Багато видів організмів уже зникли з нашої планети або перебувають на межі зникнення.

Небезпечним для рослин та інших організмів є забруднення ґрунтів різними хімічними речовинами (отрутохімікати, надлишки мінеральних добрив тощо) та радіонуклідами. Крім того, унаслідок неправильного обробітку ґрунтів порушується їхня природна структура та зменшується товща верхнього родючого гумусового шару.

Відвернути екологічну катастрофу, спричинену господарською діяльністю, можна лише формуючи екологічне мислення. Це означає, що будь-яке господарське рішення людина повинна приймати, лише переконавшись, що воно не зашкодить навколишньому природному середовищу і не порушить природної рівноваги, що існує між складовими природи. Для охорони та збереження рідкісних і зникаючих видів рослин, тварин і грибів створено Червоні книги (мал. 201) або Червоні списки. Усі питання, пов'язані з охороною навколишнього середовища та природокористуванням, розробляються на основі Конституції України.

Враховуючи те, що лише рослини спроможні задовольнити зростаючі потреби споживачів у продуктах харчування, людина використовує різноманітні способи і прийоми для підвищення продуктивності рослин. Так, людина штучно переселила значну кількість видів, переважно культурних рослин, з однієї території на іншу, де ці види раніше не росли. Ви вже знаєте, що з Америки в інші частини світу людина завезла картоплю, помідори, соняшник, кукурудзу, з Південно-Східної Азії - рис, з Африки - кавун.

З метою підвищення продуктивності культурних рослин учені розробляють прийоми догляду за рослинами, створюють високопродуктивні сорти, стійкі до несприятливих чинників та хвороб.

Зелені рослини (а також деякі бактерії та одноклітинні тварини) - єдині на Землі виробники органічних речовин з неорганічних. Усі інші живі істоти -споживачі готових органічних речовин.

Створений рослинами в процесі фотосинтезу кисень усі живі організми використовують для дихання.

Знання життя рослин необхідне і корисне для кращої взаємодії з ними - захисту і використання їх у повсякденному житті.

2. РІЗНОМАНІТНІСТЬ РОСЛИН У ПРИРОДІ

Всі рослини поділяються на:

- водорості;
- мохи;
- хвощі;
- папороті;
- квіткові;
- хвойні.

ВОДОРОСТІ

Перша група нижчих, найпростіших за будовою рослин – **водорості**. Поміркуй, з яких слів утворилася їхня назва. Водорості не мають справжніх органів: кореня, стебла, листків, квіток, плодів з насінням.

На поверхні води водорості зелені, а глибоко в морях – бурі та червоні.

Чи знаєш ти, яке значення мають зелені водорості у природі?

Зелені водорості, як і будь-які інші зелені рослини, утворюють поживні речовини. При цьому, вони поглинають з води вуглекислий газ, а виділяють кисень, необхідний для дихання тварин, що живуть у воді.

А де ж береться у воді вуглекислий газ? Та, звичайно ж, його виділяють при диханні тварини і рослини, які живуть у воді.

Водоростей так багато в морях і океанах, що взимку, коли листяні рослини скидають своє листя, основними постачальниками кисню на нашій планеті залишаються рослини тропічних лісів і водорості. Кисень, який вони виробляють у процесі живлення, не тільки розчиняється у воді і ним дихають всі рослини і тварини водою, а й виділяється у повітря, і ним дихають усі живі організми.

Зелена водорість морська капуста використовується в їжу, є особливо цінною в умовах підвищеної радіації.

Із бурих водоростей виробляються ліки: йод, бром.

МОХИ

Друга група рослин – **мохи**. Вони ростуть у темних вологих лісах і болотах. В Україні ростуть зозулин льон і сфагнум.

Замість плодів і насіння на верхівці стебла мохів є коробочка,

в якій утворюються дрібні коричневі спори. Коли вони дозрівають, то висипаються з коробочок, потрапляючи на вологий ґрунт, проростають і утворюють нові рослини.

ХВОЩІ І ПАПОРОТІ

Третя група рослин – *хвощі й папороті* – багаторічні трав'янисті рослини, які походять від давніх велетенських хвощів і папоротей, що росли на Землі мільйони років тому і утворювали дрімучі ліси. З велетенських хвощів і папоротей, які жили на Землі багато мільйонів років тому, утворилося кам'яне вугілля, а з давніх мохів і решток інших болотних рослин – торф.

Хвощі та папороті не мають квіток і плодів, а розмножуються за допомогою спор.

Ростуть папороті та хвощі у вологих місцях: хвощі – на луках, а папороті – в лісах.

ХВОЙНІ РОСЛИНИ

Четверта група рослин – *хвойні рослини*.

Хвойні рослини мають усі органи, крім квіток і плодів. Насіння утворюється в шишках.

На Землі налічується близько 560 видів хвойних рослин.

Птахи, звірі живляться насінням хвойних дерев. Люди використовують хвойні дерева для виготовлення ліків, у будівельній та меблевій галузях Чисте, багате на фітонциди повітря у хвойних лісах допомагає лікувати легеневі та сердечні захворювання.

Хвойні рослини називають ще вічнозеленими. На відміну від листків листяних (листопадних) рослин хвоя тримається на гілках по 5-7 років і замінюється поступово, непомітно для нас. Виключенням є модрина з ніжною, м'якою, зібраною в пучечки хвоєю, яка опадає на зиму, як у листопадних дерев.

В Україні найбільше хвойних лісів, а серед них – соснових.

КВІТКОВІ РОСЛИНИ

П'ята група рослин – квіткові рослини – найбільш поширена на Землі, найбільша за кількістю видів, найбільш красива група рослин, які до того ж мають найбільш практичне значення в житті людей. На Землі квіткових рослин налічується близько 240 тисяч видів.

Ця група рослин на Землі відрізняється від усіх попередніх груп двома головними особливостями, з якими і пов'язані дві назви цієї групи: квіткові, або покритонасінні, рослини.

3. КЛАСИФІКАЦІЯ РОСЛИН

Царство рослин об'єднує живі організми, що володіють характерними ознаками. Всі вони є автотрофами, тобто можуть здійснювати фотосинтез. Також всі представники царства рослин мають щільні клітинні оболонки, основою яких є така органічна речовина, як целюлоза. Крохмаль у рослин - запасна речовина. Незважаючи на те, що рослинам-сапрофитам і паразитам властиве гетеротрофне харчування, вони відносяться до царства рослин, тому що такий тип харчування вторинний. Є й інші характерні особливості у представників царства рослин. Це певні цикли життєдіяльності, шляхи закладки органів, нерухомий спосіб життя, тощо. Хоча вищезгадані ознаки не є загальними для всіх груп рослин, але їх поєднання дозволяє виділити рослини, особливо високоорганізовані, з усіх живих організмів інших царств. На нижчому рівні розвитку рослини легко можна переплутати з найпростішими тваринами. Головна відмінна особливість рослин на цьому рівні - наявність хлоропластів та особливості структури клітин.

Чим вище рівень організації рослин, тим більш явно помітні відмінності між ними та іншими живими організмами. Основна більшість високоорганізованих рослин мають занадто розчленоване тіло, що обумовлює збільшення його поверхні для кращого засвоєння з навколишнього простору газів і рідини з метою подальшого перетворення їх на поживні речовини в ході фотосинтезу. Наявність великої кількості спеціалізованих частин тіла у вищих рослин стало можливим, саме завдяки розчленуванню і диференціюванню тіла. Більшість значущих ознак будови рослин обумовлені особливостями їх розмноження, розвитку та типом розселення.

Класифікація та систематичні категорії царства рослин зазнали змін із середини двадцятого століття. До цього часу всі рослини були розділені на нижчі і вищі. До нижчих належали бактерії, гриби, водорості, лишайники і слизовики, а до вищих - мохоподібні, ринієві, плауноподібні, псилотові, хвощеподібні, голонасінні, папоротникоподібні та покритонасінні.

На сьогоднішній день в систематиці рослин існують царство бактерій і царство грибів окремо одне від одного. Тому групу «нижчих рослин» припинили визначати окремо. У сучасній систематиці

царство рослин ділиться на три підцарства: справжні водорості, багрянки (червоні водорості) та вищі рослини (зародкові). У ці три підцарства включені всі 350 000 видів рослин, що ростуть на Землі. Вони розрізняються розмірами - від дуже маленьких до величезних рослин. Всі представники царства рослин відрізняються один від одного життєвими формами (трави, дерева, чагарники), тривалістю періоду життєдіяльності (багаторічні, однорічні, дворічні), вимогами до умов навколишнього середовища, типами розмноження. Всі рослини розподілені за основними відділами царства рослин. Це мохи, плауни, папороті, голонасінні, хвощі та покритонасінні (квіткові) рослини. Представники відділу покритонасінних (квіткових) рослин в свою чергу діляться на два класи - дводольні й однодольні. Різні типи розмноження рослин обумовлюють їх поділ на насінні рослини і ті, що розмножуються спорами. З урахуванням вимог рослин до умов зростання виділяють теплолюбні рослини і холодостійкі, тіньовитривалі та світлолюбні, посухостійкі та вологолюбні. Ті рослини, середовищем існування яких є вода, називаються водними.

4. РОСЛИНИ, ЗАНЕСЕНІ ДО ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

Всі рослини, які занесені до Червоної книги охороняються законом нашої держави і їх знищувати заборонено. Тому, перш ніж зірвати квітку, не слід забувати, що ви можете нанести збитку нашій природі, так як серед представників рослинного світу це можуть бути рослини, які занесені до Червоної книги. Нехай краще квітуча рослина залишиться рости та радувати зір оточуючих.

Давайте більш детально спробуємо розглянути деякі рослини, які занесені до Червоної книги України.

Багато рослин, занесених до Червоної книги України ростуть в Карпатах. На Закарпатті можна зустріти нарцис вузьколистий. Цю дивовижну квітку з ніжними пелюстками та тонким ароматом можна побачити, відвідавши знамениту долину нарцисів. Ця червонокнижна рослина починає бурхливо цвісти наприкінці травня.

Потребує нашої уваги і охорони така болотяна рослина, як латаття біле. Ця лікарська рослина поширена вздовж Дніпра в його західних та південно-західній частинах України, а також в плавнях Інгульця, Південного Бугу та інших річках. Через втручання в природу людського фактору та осушення водоймі, латаття біле було занесене до Червоної книги.

На вершинах карпатських гір можна зустріти і таку червонокнижну рослину, як білотка альпійська, в народі називають Шовкова косиця або квітка едельвейсу. Суцвіття цієї квітки нагадує лапу лева. Едельвейс росте на вершинах гір та вапняних скелях. Період цвітіння можна спостерігати починаючи з червня і аж до середини серпня.

Ще одним рідкісним представником рослинного світу, який занесений до Червоної книги, є лісова лілія. Ця дивовижна рослина росте в листяних та мішаних лісах України. Але шкода, що лісова лілія в наших лісах останнім часом стала рідкістю. Ця квітуча рослина крім яскравого вигляду має цілющі лікарські властивості та широко використовується в медицині.

Таку рослину, як конвалія травнева, поки що можна зустріти майже по всій Україні, за винятком її степової зони. Ці білосніжні пахучі квіти ростуть в лісах, лісових галявинах, узліссях та заплавах річок.

Конвалія також потребує нашого захисту, так як являється цінною лікарською рослиною та широко використовується при виготовленні парфумів. А щоб з насіння конвалії виростити дорослу та квітучу рослину, потрібно щоб пройшло не менше, ніж сім чи вісім років.

Значення рослин на Землі величезне. Саме представники царства рослин – первинні виробники органічних речовин. Доведено, що весь наявний в атмосфері кисень з'явився, завдяки життєдіяльності рослин, а точніше – фотосинтезу. Рослинні співтовариства є природним місцем існування тварин і людей, при цьому забезпечуючи їх їжею, у тому числі опосередковано, беручи участь в утворенні ґрунту. Рослини служать сировиною для отримання різних технологічних матеріалів, палива, будівельних матеріалів, лікарських засобів. Деякі види рослин стали культурними, і з них отримують цінні харчові продукти.

5. РОСЛИНИ В НАРОДНІЙ МЕДИЦИНІ

Лікарські рослини. В народній медицині вони здавна успішно використовуються для лікування багатьох хвороб. Людей, які знаються на цілющих травах, дуже поважали в Україні, адже вони повертали людям найдорожчий скарб – здоров'я.

Ще в часи Київської Русі особливої популярності зажив серед простого народу рукописний трактат лікування травами, що його уклала онука Володимира Мономаха Євпраксія. Використавши багатий народний досвід, вона узагальнила найдоцільніші рецепти, що ними послуговувалися люди.

За легендою, коли Бог вигнав за гріх Адама і Єву з раю, то сказав: «Якщо ви такі неслухняні й розумніші за мене, самі й лікуйтеся від недуг». І розсипав на землю насіння різних цілющих трав. І відшуковують люди цілющі трави для зцілення від недуг. В народній медицині використовуються тільки в Україні понад 200 лікарських рослин, а в науковій – значно менше.

Тому в останні роки багато уваги звертають науковці, фітотерапевти, лікарі вивченню багатого тисячолітнього досвіду нашого народу, збираючи в народних знавців, цілителів відомості про лікування травами. Перевага трав над хімічними препаратами в тому, що при високій ефективності лікування вони не дають побічного негативного впливу на організм. Отож, поговоримо про лікарські рослини.

Зілля збирали таке:

- золототисячник,
- череду (від золотухи),
- ведмеже вухо (від наривів),
- ромашку (для дітей пити),
- полин (від живота),
- підбіл (листки круглі – від чиряків, ран),
- подорожник, зіновать (від сухот),
- блекота (від зубів),
- маточник і ракові шийки (корінь – від жіночої хвороби),
- стосильник (від апетиту),
- трилисник-зілля (щоб у грудях не боліло),

- материнка (від кольки й від кашлю),
- чистець (прикладають до ран),
- серпорів (від порізів),
- сокирки (п'ють від живота),
- коровки-колючки (втирають від ревматизму).

Грицики звичайні

Однорічна трав'яниста рослина з родини хрестоцвітих. Цвіте з травня по жовтень, іноді з квітами й зимує. Ростає, як бур'ян на полях, біля доріг, поблизу будинків, городів, на лугах.

Народні назви: бардюжак, волокник гіркий, ворожка, воші, гапка, гнидик, горобинець, грачичка, гречка куряча, гречка псяча, злодій, зозульник, калиточник, кашка горобина, мисочки, мішечки, око горобине, сірики, сумочник, сумочних пастуший, сухатник, ташечки, трава пастуша, трясилупка тощо.

З лікувальною метою в народі використовують всю надземну частину як кровоспинний засіб, при захворюванні печінки, нирок, сечового міхура, хворобах легень.

Траву збирають під час цвітіння, сушать на відкритому повітрі, в тіні.

Конвалія

Багаторічна трав'яниста рослина з родини лілійних з повзучим кореневищем. Квіти пахучі, білі, зібрані в суцвіття китицю. Цвіте в травні.

Народні назви: ванник, гладиш, дюндюрик, кашка, конвалія маєва, конвалія, кукуричка, кукурудза вовча, купека, ладичка, ландиш, лантус, ланиш, любка, маївка, порічка дика, ранник, свічарник, шерстка, язик лісовий тощо.

В народній медицині застосовують квітки, квіткові китиці, листя з суцвіттям, а також окремо листя для лікування серця. І справді, вчені встановили, що конвалія має властивості регулювати діяльність серця. Конвалію збирають на початку цвітіння. Сушать швидко, в тіні, щоб цвіт не побурів. Слід пам'ятати, що запаси конвалії щорічно зменшуються і збирати її слід тільки там, де її багато. Конвалія має отруйні якості, худоба від неї нерідко гине.

Деревій тисячolistий

Багаторічна трав'яниста рослина з родини складноцвітих. Цвіте з червня до морозів. Рослина дуже ароматна.

Народні назви: білоголовник, гулявиця, деревій, деревень, кривавник, деревій мужицький, деревій, деревляник, деревця, зеленець, кривавник, мурашина, пупки дівочі, ранник, румер, серборіз, серпій, серпоріз, тисяченець.

Широко використовується в народній медицині: листки й суцвіття при відсутності апетиту, слабому травленні, кровотечах, кров'яних поносах, виразці шлунка, кровохарканні. Розім'яті свіжі листки деревію прикладають до ран. В час жнив нерідко були поранення рук серпом, тому ця рослина в народі називається кровоспирач, сер поріз.

Траву, листя і квітки збираються в період цвітіння, в червні-жовтні. Сушать в добре провітрюваному приміщенні, на горищах.

6. РОСЛИНИ-ЦІЛИТЕЛІ

В глибоку давнину люди помітили, що в багатьох рослинах прихована цілюща сила і почали використовувати їх для лікування найрізноманітніших хвороб. Багато дикорослих рослин, які застосовувались в народній медицині, полегшували страждання хворих, сприяли їх вилікуванню. Так поступово почала розвиватись народна медицина.

Колись існувало багато повір'їв, зв'язаних з лікарськими рослинами. Наприклад, люди вірили, що тільки казкові красуні – дівчата, які ходять по горах, знають про лікувальну силу кожної рослини і передають «секрети» лікування лише ворожбитам. Якщо секрет стане загальновідомим, рослина втратить свою цілющу силу.

Народне прислів'я каже: Купити можна все, не можна купити здоров'я. Здоров'я – найдорожче, людина завжди дбала про своє здоров'я, тому з давніх-давен користувалися народною медициною.

Лікарські рослини у нас називають зіллям. В Прикарпатті є до 350 видів. Вміння користуватися зіллям передалось від ваших бабусь, а від них – до мам.

Лікарська сировина наготовлялась у визначений «сильний» час, коли рослина цвіте. Здавна вважалося, що найкращий час збирання звіробою, полину, любистку, лопуха, м'яти, деревію, материнки та деяких інших трав – в ніч під свято Івана Купала або рано-вранці. Трави, зібрані в цю ніч, мають лікувальну силу.

Зілля збирають влітку. Бруньки збирають раною весною, коли вони повністю набубнявіють, тобто коли в рослині почнеться сокорух. Кору збирають також весною, з настанням сокоруху, до розпускання листків.

Лише в кінці літа, на початку осені копають коріння, бо саме в цей час воно набирає найбільшої сили. Коріння треба мити проточною, холодною водою. Його сушать на вільному повітрі або на горищах, ні в якому разі – на сонці.

Барвінок хрещатий

В цієї квітки п'ять пелюсток. В народі говорять: перша пелюстка – то краса, друга – ніжність, третя – незабутність, четверта – злагода, п'ята – вірність.

У народній медицині трава барвінку здавна застосовується при дизентерії, туберкульозі легенів, кровотечах. Відваром трави користуються для полоскання горла.

Первоцвіт

Первоцвіт цвіте раною весною жовтим кольором. Можна його зустріти в нашому лісі на полянах, у дубових лісах. Коли я кашляю, бабуся дає мені пити чай з первоцвіту.

Звіробій

Це ліки, як кажуть у народі, від дев'яноста дев'яти хвороб. Спиртові настої вживають для збудження апетиту, при захворюванні шлунку. Розведену водою настойку використовують для полоскання горла. Застосовують звіробій проти ангіни, ревматизму, грипу, запалення печінки і нирок, головного болю.

Материнка

Застосовують, як потогінний і відхаркувальний засіб, що поліпшує діяльність кишково-шлункового тракту. Настій материнки, який додають у ванну чудово діє проти головного болю, золотухи, рахіту, різних запалень шкіри.

Подорожник

А в народі називають «бабака». Росте, як бур'ян вздовж шляхів, біля жител. Листок подорожника очищає рани, прискорює їх загоєння. Якщо прикласти листок бабки до рани, то на другий день перестане боліти.

Деревій

Деревій відомий як кровоспинний знезаражувальний засіб. Лікують ним і виразкову хворобу шлунка, гастрити.

Волошка синя

Волошка синя, як літнє небо, є постійним супутником жита. В народній медицині цю рослину використовують при запаленні нирок, застудних захворюваннях, кашлю, болях у шлунку, при гарячці.

Чистотіл

Чистотілом користуються з давніх-давен. Рослина затримує ріст деяких злоякісних пухлин. Зменшує і заспокоює болі, загоює рани, виводить бородавки та мозолі.

З історії відомо, що в Древньому Римі жив письменник і вчений Пліній Старший. У нього є оповідання, про те як ластівка-мати лікувала своїх діток, які втратили зір, чистотілом. З тих пір чистотіл має ще назву «трава ластівки».

Кропива

Кропива має сечогінні, послаблювальні, антисептичні, протизапальні, знеболювальні, кровоочисні, кровоспинні та ранозагоювальні властивості. Відвар кропиви застосовують при хворобі печінки та жовчних шляхів, дезинтерії, простудних захворюваннях.

Шипшина

Шипшина має багато вітамінів. З неї роблять препарати, сиропи, що лікують запалення печінки і жовчного міхура. Настій із самої шкірочки плодів шипшини вживають при запаленні сечового міхура, каменях і піску в нирках.

Троянда

З пелюсток трояндових квітів роблять ліки. Її ліки стимулюють роботу серця, зміцнюють нервову систему, сприяють одужанню хворих бронхіальною астмою. А роблять ці ліки так: пелюстки перемішують з цукром та укладають у скляний посуд, ставлять на місяць у темне прохолодне місце.

Рум'янок

Її використовують при лікуванні дітей. Коли немовля купають, то в воду додають ромашку.

Та не всяка рослина є лікувальною. У природі зустрічаються дуже багато отруйних рослин, від яких можна загинути. Це вовчі ягоди, жовтець, вороняче око, блекота. Їх треба знати і остерігатися.

Дуже багато корисних рослин від недбалого поводження з ними людини у нас зовсім зникли або знаходяться на межі знищення. Вони занесені до Червоної книги. Вона в Україні видана 1976 року.

Дика лісова красуня - ожина

Якщо вам доведеться побувати в лісі і натрапити на ожинувий кущ, крім ягід, якими, звичайно, кожен любить поласувати, нарвіть і насушіть листя ожини. Викопайте також невеличкий корінець так, щоб не пошкодити кущик. Листя має в'яжучі, потогінні, кровоспинні і протизапальні властивості, поліпшує перистальтику кишок, а корені діють сечогінне і протизапальне.

Тихо в диких заростях ожини. Тільки раптом зашарудить опалим листям на землі якийсь лісовий звірок. І птахам, і маленьким звірятам затишно й безпечно біля куща ожини. Адже він добряче поколе того, хто напрямки сунеться на його гілки. Дістанеться й ведмедю, який любить поласувати лісовими ягодами. Певно тому й зберігає свої цілющі властивості ожинувий кущик, бо такий недоторканий.

На присадибних ділянках почали саджати ожину з кінця XIX століття, але промислових плантацій немає й досі, хоча з плодів ожини готують настойки, вина, кондитерські вироби.

В науковій медицині ожину сизу зовсім не знають. Зате народ застосовує її дуже широко.

Стигли плоди вживають при простудах. Це гарний потогінний засіб, свіжі ягоди насичують організм вітамінами, а недостиглі збуджують діяльність органів травлення, діють як в'яжучий засіб при діареї.

Народний досвід зберігає багато відомостей про застосування ожини при різних хворобах. Настій з листя лікує людей, хворих на розлад нервової системи і серце, примочки цього настою допомагають загоїти рани.

Кому доведеться покуштувати ожинувий мед, який бджоли збирають на кущі з білих квіток, той довго пам'ятатиме чарівний смак цієї прозорої і світлої рідини. Ожинувий мед має високі лікувальні властивості, він сприяє швидкому одужанню при простуді, тамує кашель.

Через незначний вміст вуглеводів ожину рекомендують вживати хворому на діабет.

Калина – символ

Калина – це улюблена рослина наших предків з-перед віків, залишалася вона такою улюбленою і в наші дні. Можливо, що в доісторичні часи калина була священною, чарівною. У наші часи калина прибрала численну символіку, зокрема в Україні.

Калину здавна вирощують у садах, парках, лісопарках. Це харчова, лікарська, медоносна та декоративна рослина. Плоди калини споживають після перших приморозків, коли вони втрачають гіркуватий присмак. З них на Україні здавна готують варення, повидло, компоти, киселі, мармелад, а також пастилу, начинку для цукерок, муси, екстракти, приправи до м'ясних страв, чайно-кавовий сурогат. Добрі і смачні з калини і традиційні українські вареники та піріжки. Калина – пізньовесняний медонос та фарбувальна рослина.

З її деревини виготовляють музичні інструменти.

В народній медицині використовують кору калини і плоди. Їх застосовують при шлункових хворобах, при простудах, при хворобах внутрішніх органів. Ягоди містять вітамін С і застосовуються у вітамінних наборах (чаях), а також посилюють скорочення серця, підвищують діурез тощо.

Рослина досить декоративна, особливо під час цвітіння та досягання плодів. Особливо ціниться декоративна форма калини – бульденеж з великими, махровими, повними сніжно-білими, кулястими суцвіттями.

Дуб в житті нашого народу

Стародавні слов'яни, наші предки, молилися деревам, а особливо дуплявим, поклонялись березам, липам, дубам. Під захистом предковічних лісів слов'яни виконували свої таємничі обряди. Крім того, вони мали священні дерева на полях, дорогах і поміж селами. Найсвятішим вважався старий дуб; ніяка жертва не була принесена без того, щоб не оздобити її гіллям священного дуба. Найважливіші обряди виконувалися під дубами... Вінки, як оздоба – це теж залишок звичаїв давнини. Вінки плели з тих дерев, які присвячувалися божествам. Звідси пішов звичай увінчувати дубовими вінками відомих, заслужених людей... Так пише в своїй книзі «Звичаї нашого народу» Олекса Воропай.

Під могутніми дубами збирались на відпочинок і на свої козацькі ради – запорозькі козаки.

Калина і верба на Україні найбільш опоетизовані, оспівані рослини. Але і про дуба є дуже багато пісень, легенд, переказів, приказок, загадок, прислів'їв, коломийок.

В народній медицині кора дуба успішно застосовується для лікування багатьох хвороб. Наші предки давно підмітили в'яжучі і кровоспинні властивості дубової кори. Відвар її вживається для полоскання ротової порожнини при хворобах зубів, ангінах, запаленнях слизової оболонки.

Також відваром кори роблять примочки, промивання при деяких шкірних захворюваннях та хірургічних втручаннях. В народній медицині відвар з кори застосовується при лікуванні фурункулів, чиряків на шиї. Для цього рушник змочують відваром і обв'язують шию.

Крім того відваром з кори лікують обморожені та попечені місця; п'ють при кровохарканні.

Жолуді

Сушені жолуді, очищені від лушпиння і потовчені на порошок, вживають при захворюванні сечового міхура і при поносах. З вилючених і піджарених жолудів готують шлункову каву, якою лікують рахіт, анемію тощо. Вона корисна також нервовохворим.

Проте, вживати жолуді потрібно обережно, оскільки вони у великій кількості отруйні.

Збирають кору тільки з молодих пагонів і з тонких стовбурів. Найкраще це робити раною весною під час сокоруху. Сушити кору потрібно під накриттям.

Жолуді збирають у жовтні.

7. НАЙЦІКАВІШІ ФАКТИ ПРО РОСЛИНИ

Рослини оточують нас скрізь: коли ми йдемо на роботу, коли гуляємо з дитиною, їдемо в подорож і навіть вдома у кожної людини знайдеться хоча б одна жива квітка.

Сьогодні ми дізнаємося кілька найцікавіших фактів про рослини.

1. На нашій планеті існує понад 10 тисяч отруйних рослин. Людство давно намагається використовувати ці властивості для полювання на тварин і оборони від ворогів. У художній літературі часто згадується отрута кураре, яку використовували індіанці Південної Америки, обробляючи нею наконечники стріл. Вона складалася з суміші декількох екстрактів рослин чілібуха (стрих-ніс, хондодедрон). А тубільці в Центральній Африці використовували отруту з насіння ще одної отруйної рослини – строфанти. Ця страшна отрута володіє неймовірною силою і миттєво вбивав найбільших тварин. В основному отруйні рослини знаходяться на території тропічних країн. В лісах Сполучених Штатів, а також на Антильських островах росте справжнє «дерево смерті» – марцінелла. Воно випускає такі отруйні речовини, які небезпечні для людини: варто трохи постояти поруч з цим деревом і можна заробити важке отруєння. Але і в помірному поясі росте безліч отруйних рослин. Найнебезпечнішими вважається сімейство пасльонових: беладона, дурман, блекота, а також сімейство зонтичних: собача петрушка, віх отруйний, болиголов плямистий.

2. Виявляється, що на планеті Земля існує дивовижний гриб, який на смак нагадує курку. Трутовик сіро-жовтий росте гронами, а ширина його капелюха досягає 40 см. В деяких частинах Німеччини та Північної Америки його вважають делікатесом.

3. Дивно, але рослина цератонія дає завжди гранично однакове насіння, які важать 0,2 г. В давні часи вони використовувалися ювелірами в якості гир, а тепер ця міра називається каратом.

4. Наша планета сповнена дивовижних рослин. Одним з них є райдужний евкаліпт з острова Мінданао. Він славиться надзвичайно красивою різнобарвністю кори. Кора всіх евкаліптів з часом відшаровується у вигляді безлічі вузьких смуг, а на місці старої, облізлою з'являється нова кора. У міру свого старіння вона змінює

своє забарвлення. Спочатку кора має яскраво-зелений або темно-зелений колір, у міру зростання і старіння вона стає блакитною, пурпуровою, а потім рожево-помаранчевою. Наприкінці ж свого існування кора набуває коричнево-малинового відтінку.

5. Напевно, кожна людина в своєму житті чула про такий багаторічне і дивовижне дерево, як баобаб. Воно росте в більшості своїй в африканських саванах. Це саме товсте дерево на всій планеті Земля. Його середня висота становить близько 18-25 м, а окружність стовбура при такій висоті – більше 10 метрів. Існують навіть екземпляри з окружністю в 50 м в обхваті! Тривалість життя баобаба коливається від тисячоліття до 5,5 тисяч років.

6. Скажений огірок – це рослина, що належить сімейству гарбузових, яка мешкає на берегах Чорного та Середземного морів. Свою назву він отримав завдяки незвичайному способу розсіювання насіння: дозрілий плід огірка навіть при легкому дотику відстрибує від ніжки і з отвору з силою викидається на величезну відстань в 12 метрів маса слизу з насінням.

7. Бамбук – саме швидкозростаюче дерево в природі нашої планети. Він росте в Південній і Східній Азії і в добу збільшує свою висоту на 0,75-0,9 м / добу.

8. Найдавніша рослина на Землі – морські водорості. Вони існують близько 1 тисячі мільйонів років.

9. Природою нашої планети було створено чимало дивовижних рослин. Одним з них є чудо-дерево під назвою пальма ротанга. Її дуже товсті лазаючі стебла тягнуться на відстані до 300 метрів.

10. Серед рослин існує чимало паразитів. Повилика – паразит, який не має власного листя і коренів. Харчується вона виключно соками свого господаря, чиє стебло вона обвиває.

11. Ярета – незвичайна, дивна рослина, що росте в Перу, Чилі, Болівії, Аргентині. Нижче 3000-4000 метрів над рівнем моря її не виявиш. З вигляду ця рослина здається величезною, однак, насправді, це безліч окремих паростків. Місцеві жителі використовують Ярету як паливо для приготування їжі.

12. Ловеласи Індії часто користуються унікальним деревом Кеппел. Його плоди надзвичайно запашні: варто їх спробувати і людина починає пахнути фіалкою.

13. Дивно, але з одного тільки дерева можна виготовити понад 160 тисяч олівців!

14. На нашій планеті існує дуже велика хижка рослина, яка здатна перетравити мишей, жаб і навіть птахів. Воно відноситься до сімейства непентових і виростає в лісах Азії.

15. Багато років тому Леонардо да Вінчі вивів цікаве правило, яке свідчить, що квадрат діаметра стовбура будь-якого дерева дорівнює сумі квадратів всіх діаметрів гілок, взятих на одній висоті. Пізніше вчені підтвердили це правило, але з однією відмінністю: ступінь в цій формулі не завжди дорівнює двом, а коливається в межах значень 1,8 – 2,3.

16. На водній гладі Амазонки зустрічається незвичайна рослина вікторія, що відноситься до сімейства кувшинкових. Її листя досягають трьох метрів у своєму діаметрі, і вони можуть витримати вагу в 25-30 кг!

17. Найбільша квітка планети – рафлезія Арнольдї. Вона відноситься до паразитів і мешкає в джунглях Малайзії. Діаметр Арнольдї досягає одного метра, а вага – 7 кілограм. Ця незвичайна рослина поширює запах тухлого м'яса, чим і приваблює мух.

18. Знамените дерево кеш'ю Піранжі є однією з найцікавіших пам'яток планети Земля. Воно розташувалося на території майже в 2 гектара недалеко від міста Натал в Бразилії. Цьому дереву вже 177 років. Посадив його рибалка в 1888 році, який не знав, що Піранжі володіє генетичною мутацією. У відмінності від своїх побратимів, гілки цього дерева при торканні землі починають пускати коріння і рости далі.

19. Найнебезпечніша жалюча рослина, яка здатна вбити навіть коня, – новозеландське кропив'яне дерево. Воно впорскує під шкіру своєї жертви масу сильних отрут, серед яких присутня мурашина кислота і гістамін.

20. В лісах Бразилії існує дерево, яке називають «молочна соска». Якщо його проткнути ножом, то з кори полетиться рослинне молочко. Дерево здатне за один раз дати 4 літри молока. Його можна вживати в їжу, але спершу його необхідно прокип'ятити і розбавити водою.

21. У тропічних лісах Бразилії є дерево, сік якого можна використовувати замість дизельного палива. Воно називається *Copaifera langsdorffii*. Це дерево дає близько 50 л палива за цілий рік. Широкомасштабне вирощування *Copaifera langsdorffii* невигідно, однак фермери можуть покрити свої витрати, посадивши сад такої

рослини.

22. В Австралії існує цікавий пам'ятник, присвячений молі. Справа в тому, що в 20-х роках минулого століття тут сильно розповсюдився кактус. Аргентинська кактусова моль виявилася єдиною, кому було під силу впоратися з цим бур'яном.

23. Найстарішим деревом планети є сосна, яка знаходиться в Сполучених Штатах. Їй вже 4,5 тисячі років.

24. Найстаршій кореневій системі, яка знаходиться на території Швеції, вже 9 тисяч років і вона продовжує зростати і розвиватися.

25. У Бахреїні існує дерево життя, яке вважається ще й самим самотнім деревом планети. Воно розташувалося на найвищій точці пустелі. Вчені вважають, що його коренева система протяглася на десятки метрів глибоко в землю до водоносних шарів. Його точний вік не знає ніхто, але передбачається, що дереву більше 400 років. Туристи приїжджають сюди натовпами, тому як місцеві жителі вважають це місце Райським садом.

26. Виявляється, що назва борщ спочатку застосовувалося виключно до рослини борщівник сибірський. Він був основним інгредієнтом певного супу. Пізніше борщ в цьому сенсі вийшов з ужитку і їм стали називати цілий клас перших страв.

Рослини – найпоширеніші живі істоти нашої планети. Їх налічується більше 375 тисяч видів. Ми розглянули тільки маленьку дещицю всіх дивовижних фактів про рослини, однак природа ще повна безлічі сюрпризів...

8. РЕКОРДИ РОСЛИННОГО СВІТУ

- Найрізноманітніше сімейство квіткових рослин – **орхідейні** (клас однодольних). За оцінкою різних авторів, у нього входить від 17 до 30 тис. видів.

- Південноамериканській рослині із сімейства складноцвітних **хевреулії** (*Chevreulia stolonifera*) належить рекорд по дальності польоту насіння. З повітряними потоками вони здатні долати відстань більш ніж в 7,5 тис. км.

- Не менш 12 тис. кілометрів проплавали насіння тропічної ліани із сімейства бобових – **ентади гігантської** (*Entada scandens*). Великі, до 1 м довжиною, боби цієї рослини здатні більше роки проводити в солоній морській воді, не втрачаючи властивостей насіння.

- Найпоширенішою бур'янистою рослиною, що заселила територію більш ніж 100 країн, є **сить кругла** (*Cyperus rotundus*).

- Бразильська рослина **водний гіацинт** (*Eichhornia crassipes*) поширилася майже у всіх великих водоймищах, а також ріках й озерах тропічного Старого й Нового Світу, ставши злісним водним бур'яном.

- Однією із самих солестійких наземних рослин є **солерос** (*Salicornia europaea*, із сімейства маревих). Він росте на морських узбережжях і солончаках при концентрації солей у ґрунтових водах до 6%. А його насіння сходять навіть в 10%-ому соляному розчині.

- Друге по величині сімейство класу однодольних – **злаки**, до нього належать від 8 до 10 тис. видів. Злаки поширені повсюди, вони зустрічаються навіть на крайніх межах поширення рослинності – в Антарктиді й на арктичних островах.

- Зелена водорість **дуналиєлла солончакова** (*Dunaliella salina*) може існувати в солоних озерах з концентрацією солі 285 г/л.

- У класі дводольних найбільше сімейство – **складноцвітні**. У нього входить близько 900 родів, що включають від 13 до 20 тис. видів. Подібно злакам, складноцвітні поширені повсюди – від Арктики до Антарктики, від рівнин до високогір'їв.

- Сама північна крапка на Землі, де зустрічається квіткова рослина – **ясколка альпійська** (*Cerastium alpinum*, із сімейства гвоздикових) – острів Локвуд, що перебуває в Канадському

Арктичному архіпелазі – 83°24' с.ш. Далі на північ зустрічаються тільки деякі мохи й лишайники.

- Найпівденніша межа поширення квіткових рослин пролягає між 64° й 66° півд.ш. на Антарктичному материку й антарктичних островах. Тут, у мохово-лишайникових пустелях Антарктиди, зустрічається два види квіткових рослин – **колобантус товстолистий** (*Colobanthus crassifolius*, із сімейства гвоздикових) і злак **щучка антарктична** (*Deschampsia antarctica*).

- Найбільшою швидкістю росту володіє один з родичів бамбука – злак **листокоłosник їстівний** (*Phyllostachys edulis*), у дикому виді, що зустрічається на півдні Китаю. Щодобовий приріст паростків цієї рослини досягає 40 см, тобто 1,7 см у годину. Усього за кілька місяців листокоłosник виростає на 30-метрову висоту, досягаючи 50 см у діаметрі.

- Існують рослини, розповсюджені на всіх континентах Землі. Вони одержали назву космополітних. У п'ятірку найбільше широко розповсюджених рослин входять: **вівчарська сумка** (*Capsella bursa-pastoris*, із сімейства хрестоцвітних), **спориш**, або горець пташиний (*Polygonum aviculare*), із сімейства гречаних, **мятлик однолітній** (*Poa annua* зі злаків), **мокриця** (*Stellaria media*, із сімейства гвоздикових) і **кропива дводомна** (*Urtica dioica*, сімейство кропив'яні).

- Найрізноманітнішим по числу видів родом квіткових рослин вважається **ястребинка** (*Hieracium*, сімейство складноцвітних). Види ястребинок дуже мінливі, крім того, з безліччю перехідних форм. Тому розміри цього роду різними ботаніками оцінюються від 1 до 5 тис. видів.

- Дуже великим родом є й **осоки** (*Carex*, сімейство осокових). У цей час по оцінках фахівців осок налічується від 1,5 до 2 тис. видів.

- Самим старим деревом на Землі вважається теж голонасінна рослина – **сосна остиста** (*Pinus longaeva* або *Paristata*), що росте в горах Східної Невади. Радіовуглецевий метод аналізу показав, що вік цього дерева становить близько 4900 років.

- Зростаючі на сфагнових болотах **чорниця** (*Vaccinium myrtillyus*) і **журавлина** (*Oxycoccus palustris*) із сімейства брусничних (відповідно до інших поглядів, із сімейства верескових) здатні переносити дуже високу кислотність ґрунту – рН близько 3,5.

- У широкому діапазоні кислотності ґрунту можуть рости деякі культурні рослини. Так, **жито** й **сорго** найбільш байдужні

до кислотності ґрунту й виживають в інтервалі рН від 4,5 до 8,0. **Бавовна** й **морква** не виносять дуже кислого ґрунту, але спокійно переносять коливання рН від 5,0 до 8,5.

- Одним із самих «товстих» дерев у світі вважається **африканський баобаб** (*Adansonia digitata*, із сімейства бомбаксових). Діаметр стовбура самого великого з описаних баобабів становив близько 9 м. Однак діаметр у звичайного їстівного європейського каштана (*Castanea sativa*, сімейство каштанових), що росте на горі Етна в Сицилії, в 1845 р. мав стовбур в 64 м в обхваті, що становило близько 20,4 м у діаметрі. Вік цього велетня оцінювався в 3600-4000 років. У Мексиці ростуть гігантські водні кипариси (*Taxodium mucronatum*) – голонасінні рослини з роду кипарисових, з діаметром стовбура від 10,9 до 16,5 м.

- Самим «довгим» деревом на Землі є ліановидна пальма **ротанг** (рід *Calamus*, сімейство пальмових). Її загальна довжина, за різними даними, досягає від 150 до 300 м. Цікаво, що діаметр стовбура в основі при цьому не перевищує декількох сантиметрів. Стебла ротангів тягнуться з дерева на дерево, утримуючись на рослинах-підпірках за допомогою міцних шипів, розташованих на середніх жилках великих пір'ястих листів.

- Сумарна довжина всіх корінев чотиримісячної рослини **озимого жита** більше 619 км.

- Найбільше листя із цільною пластинкою має амазонське латаття – **вікторія амазонська** (*Victoria amazonica*, синонім – *V.regia*, із сімейства кувшинкових). Їхній діаметр досягає 2 м, а максимальна «вантажопідйомність» при рівномірному навантаженні – 80 кг.

- Одна із самих великих листових бруньок (укорочених майбутніх паростків) – **капустина**. Вага капустини може досягати більше 43 кг.

- Найменша квіткова рослина на Землі, що зустрічається в прісних водоймах Австралії й тропіках Старого Світу **вольфія безкоренева** (*Wolffia arhiza*, із сімейства ряскових). Малюсінкий листочок вольфії має діаметр 0,5-2 мм. При цьому рослина здатна утворювати досить великі скупчення, затагуючи поверхню водойм суцільною плівкою, подібно звичайній рясці.

- У вольфії безкореневої та її родички – **ряски малої** (*Lemna minor*) і самі дрібні квітки. Їхній діаметр не перевищує 0,5 мм.

- Самими великими суцвіттями володіє пальма **корифа**

парасольчата (*Conypha umbraculifera*), що виростає в південно-східній Азії й на острові Шрі-Ланка. Висота її суцвіття досягає 6 м, а число квіток у суцвітті – півмільйона.

- Рекорд по тривалості цвітіння встановила пальма **каріота пекуча** (*Caryota urens*). Ця дерево, що росте в південно-західній Азії, цвіте один раз у житті, після чого гине. Однак цвітіння триває безупинно протягом декількох років.

- Високо в гори піднімаються й культурні рослини. У Центральній Азії межа землеробства досягає 5 тис. м над рівнем моря. У Тибеті на цій висоті вирощують **ячмінь**.

- Самі великі у світі плоди ростуть на трав'янистій рослині звичайного **гарбуза** (*Cucurbita pepo*) – вони можуть мати вагу більше 92 кг.

- Найдрібніше серед квіткових рослин насіння має паразитична рослина **заразиха** (*Orobanche ionantha*, із сімейства заразихових). Вага однієї насінини становить усього одну стомільйонну частку грама.

- Близько 45 видів квіткових рослин настільки оригінальні, що для них були засновані окремі сімейства – з єдиним родом й одним видом. Більшість цих рослин – жителі тропіків і субтропіків. А в помірній зоні зустрічаються **адокса мускусна** (*Adoxa moschatellina*) і **сусак парасольчатий** (*Butomus umbellatus*) – єдині представники сімейств, відповідно, адоксових і сусакових.

- Найбільші бульби (видозмінені підземні пагони) утворює рослина **азіатський ямс** (*Dioscorea alata*, із сімейства діоскорійних). Бульби окультуреного ямсу можуть досягати маси 50 кг. Вони вживаються в їжу печеними або вареними, і за смаком нагадують картоплю.

- У **стевії Ребо** (*Stevia rebaudiana*) – рослини із сімейства складноцвітих, родом з Південної Америки, – містяться глікозиди стевін і ребодін, які в 300 разів солодші за цукор.

- Найбільше білка в насінні – 61% – містить бобова рослина **люпин** (рід *Lupinus*). Однак поряд з білком насіння люпину містить отрутні алкалоїди, що не дозволяє використовувати його у харчуванні.

- Кубинське дерево **есхіномене щетиниста** (*Aeschynomene hispida*, із сімейства бобових) має найлегшу у світі деревину. Її щільність усього 0,044 г/см³, що в 23 рази менше щільності води й в

З рази легше деревини знаменитого бальсового дерева. З деревини бальсового дерева був зроблений пліт «Коні-Тікі», на якому відомий мандрівник Тур Хейердал перетнув Тихий океан.

- Рекордсменом по площі, займаній кроною, вважається **індійський баньян**, або фікус бенгальський (*Ficus bengalensis*, із сімейства шовковичних,). Цей фікус утворює на бічних відростках велику кількість повітряних коренів, які, досягаючи землі, укореняються й перетворюються на стовбури. У результаті величезна крона дерева тримається на кореневих підпірках. Найвідоміший з баньянів росте в ботанічному саду міста Калькутти. В 1929 р., коли проводились виміри, окружність його крони перевищувала 300 м (ледве менше 100 в діаметрі), а число «стовбурів» – повітряних коренів – досягло 600.

- Насіння **лотоса горіхоносного** (*Nelumbo nucifera*, сімейство лотосових), виявлені в 1951 р. у Японії, у торф'яному болоті на глибині 5,5 м, перебувало в човні, що належав людині кам'яного віку. Після витягнення їх з торфу, вони проросли, лотоси нормально розвивалися й цвіли. Поховання цих насінин у торфі без доступу кисню сприяло збереженню їхньої життєздатності. Радіовуглецевий метод аналізу показав, що цьому насінню було не менш 1040 років.

- Найбільші супліддя характерні для хлібного дерева із сімейства шовковичних, точніше – одного з його видів, **джекфрута** (*Artocarpus heterophyllus*). Маса одного супліддя становить близько 40 кг, довжина – близько 90 см, ширина – до 50 см.

- Самими великими пилковими зернами – їхній діаметр становить 250 мкм – володіє **гарбуз звичайний**. А самий дрібний пилочок утворюється в пильовиках незабудки (*Myosotis sylvatica*) – 2-5 мкм.

- Найвищим деревом на Землі в цей час вважається **секвоя вічнозелена** (*Sequoia sempervirens*). Найбільше з вірогідно обмірюваних у минулому столітті дерев росло в Національному парку секвой США, мало висоту 120 м і називалося «Батько лісів». Найвища з живучих нині секвой росте в штаті Каліфорнія. Її висота в 1964 р. становила 110 м 33 см. Дерево має власне ім'я «Говард Ліббі». Близьке по розмірах до секвої вічнозеленої й секвої дендрон, або мамонтового дерева (*Sequoiadendron giganteum*). Однак ці рослини належать до голонасінних (родина кипарисових), а найвищими квітковими рослинами на Землі є **австралійські евкаліпти**

(Eucalyptus, сімейство миртових). Найвищими евкаліптами, що існують зараз, вважаються два дерева, що належать до виду евкаліпт царський (Eucalyptus regnans). Один з них має висоту 99,4 м, а інший – 98,1 м.

- Самою «жаростійкою» сухопутною рослиною є **верблюжа колючка** (Alhagi camelorum, із сімейства бобових). Вона витримує температуру до +70°C.

І наостанок ще кілька цікавих фактів, що стосуються інших груп рослин і грибів.

- Сама велика водяна рослина – бура водорість **макроцистис** (Macrocystis pyrifera). Її максимальна довжина, за різними даними, коливається від 70 до 300 м.

- Рекордсменом занурення в товщу води є також бура водорість **ламінарія Родрігеса** (Laminaria rodriguesii). В Адріатичне море її підняли із глибини близько 200 м.

- А от синьозелена водорість **осцилляторія нитковидна** (Oscillatoria filiformis) прекрасно живе й розмножується у воді гарячих джерел, температура в яких досягає +85,2°C.

- Лишайники роду **кладонія** у висушеному стані залишаються живими після нагрівання до +101°C. А мохи **барбули стрункої** (Barbula gracilis) зберігають життєздатність навіть після витримування його при температурі +110-115°C протягом 30 хв.

- На звання самої засухоустійкої рослини претендує морська бура водорість – **фукус пухирчастий** (Fucus vesiculosus). Він виносить десятикратну від первісного змісту втрату вологи. До речі, це й сама морозостійка серед водоростей. Фукус витримує температуру до -60°C.

- Швидкість росту плодового тіла гриба **веселки звичайної** (Phallus impudicus) удвічі перевищує швидкість росту паростків листокосника, досягаючи 5 мм у хвилину.

- Саму щільну деревину, що в 1,5 рази важча води, має **піратинера** (рід Piratineria, із сімейства шовковичних), що росте в Гайяні. Майже такою же щільною деревиною володіє гуаяйкове, або бакаутове, дерево (Guajacium officinale, із сімейства парнолистникових). Щільність її становить 1,42 г/см³. По міцності деревина бакаутового дерева майже не поступається залізу.

9. ЛЕГЕНДИ ПРО РОСЛИНИ НАШОЇ МІСЦЕВОСТІ

Незбагненна краса довколишнього світу завжди бентежила людей, примушуючи шукати їй бодай якогось пояснення. Тому серед легенд кожного народу знайдеться чимало легенд про природу й природне оточення. Особливо загадковими людям завжди видавалися рослини – майже нерухомі істоти, що тягнуться з землі вгору, до неба; що вмирають восени і знов народжуються навесні; що дають людям їжу, деревину, волокно, тощо.

Роль рослин у житті сільськогосподарського народу – особлива. Від врожаю залежить добробут, а подеколи – й виживання роду. Тому у розмаїтті українських легенд так багато саме легенд, присвячених рослинам.

Статичні рослини, як вважалося, мали рухому душу. Якщо рубати зачароване дерево – воно закричить людським голосом. Люди вірили, що у дерева є душа на зразок людської, вірили, що дерева у минулому могли бути людьми, і тому їх не можна кривдити, а якщо вже конче треба зрубати – слід попрохати пробачення.

Аїр

...Колись, за часів козаччини, хижі ординці, повертаючись з ясиром, зупинилися на перепочинок біля Сліпого озера. Глибокий байрак, зарості вільшаника ховали їх від козачого ока. Озеро у вінку з аїру та очерету напувало ординців та їхніх коней. Відпочинок і розвага. Бранки – одна за одну кращі: богуславські дівчата славилися красою.

...Цього разу Таїр Лепе-хан обрав серед невірниць дівчину з голубими очима.

—Як звешся? – запитав, обмацуючи дівчину ласим поглядом. Маруся мовчала.

Вийняв із-за пояса ятагана. Бранки перелякано зойкнули, але Маруся мовчала. Лепе-хан підійшов до дівчини, підчепив кінцем ятагана сорочку біля шиї й розітнув зверху вниз. Сорочка впала Марусі до ніг. Ординець розрізав пута на ногах, потім на руках. Довкруги стихло все. Ще якусь мить роздивлявся дівчину, тоді взяв її за руку й потягнув до шатра, застромивши ятагана за пояс. Маруся покійно пішла. Вступивши до шатра, вона рвучким рухом вихопила

з-за пояса напасника ятагана й ударила його в серце.

На землю впала темна ніч... Табір затих. Маруся вихопилася з шатра, підповзла до полонених і стала розрізувати їм пута на руках і ногах. Її схопили й живою закопали в землю...

Козаки оточили озеро й помстилися за Марусю. Жоден ординець не врятувався. Але відтоді зник аїр навколо озера. Тільки буйно розрісся він на Марусиній могилі. Вода в озері чиста, мов сльоза, але ніхто в ньому не купається. Скорботно похилилися столітні верби над озером. Над Сліпим озером.

Чи не від імені Лепе-хана утворилося слово лепеха. Можливо, від Таїр і виникло аїр?

Барвінок

Жили колись давно чоловік з дружиною у любові і злагоді. А найбільшою потіхою для них був їхній синочок на ім'я Бар. У скорому часі виріс він гарним парубком. Багато дівчат мали собі на думці віддатися за нього. Сохло серце за Баром у однієї дівчини, котра мала за маму відьму. Посватався Бар до іншої, котра називалась Вінка. Ніяка ворожба відьми не могла розбити того кохання.

І ось прийшов день весілля. Щасливі молодята стояли на воротах для батьківського благословення і чекали тієї хвили, щоб піти до святої церкви до шлюбу.

Аж тут казна-звідки ворожка зі своєю дочкою. Ворожка стала перед молодими, проголосила своє прокляття і окропила їх чорним смердючим настоєм якогось зілля. За хвилину на місці, де стояли Бар і Вінка, вже нікого не було. Кинулися люди до ворожки, а вона махнула руками і злетіла чорною вороною. Кинулися до її дочки, а та злетіла до хмар сірою галкою. Впала матінка Барова на те місце, де стояв її син, і скропила землю слізьми. І сталося диво: на очах у всіх із землі проросло зелене зілля, уквітчане дрібненьким блакитним цвітом...

А назвали його Барвінком. І тягнеться він до хат, до батьківських могил. Кожна дівчина влітає його у свій весільний вінок.

Барвінок і калина

В степах було багато козацьких сіл (поселялись в долинах, ярах). Чоловіки йшли служити в Запорізьку Січ, а жінки лишались вдома і підтримували домашнє вогнище, тобто життя.

Жила в нашім селі одна така козацька сім'я. Матір звали Ганна,

а дочку - Оксана. Чоловік служив. А з ними жив старий дідусь, батько Ганни.

Одного разу налетіли ординці. Ганна з Оксаною поверталися з поля. Їх наздогнали ординці і зв'язали. Молили і благали мати із дочкою чужинців, щоб відпустили їх у село, попрощатися з дідусем. погодилися ординці.

Сльїми вмивалися мати з дочкою, прощаючись із батьком, із дідусем. Мудрий старий і каже до внучки:

— Візьми калину барвінок і поклади за пазуху, адже це символ безсмертя України. Коли будеш іти по польовій дорозі, кидай, щоб указати слід.

А сам, уже до цього, послав хлопця до козаків із звісткою про напад ординців.

— Моя внучечко, – говорив дідусь, – кидай по листочку барвінку і кетяжку калини і цим ти вкажеш путь козакам.

Оксанка так і зробила. Прив'язали до воза Оксану і Ганну і потягли в неволю. Виїхали на польову дорогу, а Оксанка кидала барвінок і калину.

Стояла спека, духота. Підійшли до села, на краю якого стояла криниця. Дівчина і в криницю кидала барвінок. І все чекали порятунку. А в цей час дідусь розповідав козакам, як потрібно шукати невільників-земляків. Стомилися полонені, падали. Тих, хто не міг іти, тут же вбивали, або й так кидали, знаючи що життя у них уже немає.

Уже доходили до границі. Раптом ординці побачили, що їх доганяють козаки. Та Оксанка вже не витримала такого важкого шляху, обезсилила і знепритомніла. І протяглась по курній дорозі на мотузці. Мати кричала, квилала, але дочка не приходила до тями. Тоді ординець перерубав мотузку і дівчина залишилась на битій дорозі. Ганну ординець силою кинув на віз і от вони уже от-от зникнуть у лісі.

Бачить Ганна немає порятунку. Де в неї і взялася сила, вирвала у татарки віжки і коні зупинилися. Татарка схопила кривий меч і занесла над головою Ганни. Вмить її рука з мечем відрубана впала на землю.

Коли Ганна розкрила очі над нею стояв Іванко, наречений Оксани. Першими були слова:

— Де Оксана, Оксанка?

Мати, обливаючись слізьми, розповіла про долю Оксани. Хто з ординців утік, а хто навіки лишився на нашій святій землі. Стали повертатися шляхом назад. Хоронили мертвих. А Ганна з Іванком та чоловіком шукали Оксану. І от в одному місці, край шляху знайшли мертву дівчину. З-під сорочки червоніли крапельки калини, наче крапельки крові на грудях. Іванко взяв на руки Оксану, але вона була вже мертва. Поклали на віз привезли до узбіччя і похоронили. Козаки викопали криницю і обсадили барвінком і калиною. І заснували козацький пост. І назвали Оксанине. І до цього часу є таке поселення.

Барвінок і рута

Це трапилось тоді, коли прийшло поміж люди огидне прагнення багатства, скарбів, знатності...

Жила в одному селі дівчина. Була круглою сиріткою. Батька і не пам'ятає, а мати померла, коли дівчинці заледве минув сьомий рік. Росла вона в наймах, але мала свою хатинку. Прибіжить до хати, попробирає-позамітає, зазирне в усі куточки, наплачеться, згадавши маму, та й знову біжить на роботу. Хоч як тяжко жилося дитині, а хати своєї не віддавала нікому. Росла непомітна, худенька, завжди в бідному латаному одязі. А тоді одної весни диво-дивне сталося: із довгоногої, худенької непримітної дівчини, мов квітка з пуп'янка, розцвіла.

Ішов повз хату красний багацький парубок. Глянув на дівчину, що несла відра на коромислі, та й остовпів:

— Чи ти не з неба злетіла, красуне?

Блиснули очі, мов жаринки, зачервонілися щічки: бо ж ніхто ще не казав їй таких слів. Хлопець, мов заворожений, пішов слідом за дівчиною до хати. А в хаті, мов у віночку: чистенько, біленько, прибрано. зарушничено-заквітчано... Стоїть хлопець і не знає, що казати: так йому не хочеться йти з хати. І дівчина стоїть ні в сих ні в тих: такі зоряні очі в цього хлопця і так лагідно дивляться на неї... І не зчулися, як пригорнулися одне до одного, поцілувались... І впала в груди їм квітка одна на двох...

Скільки хлопців упало за нею, – їй байдуже. Скільки багачок манили хлопця до себе, – все дарма. Під солов'їну пісню квітла і пломеніла квітка їхнього почуття...

Дізналися про те батьки хлопця. Вчинили йому таку веремію, що страх. Наказали негайно одружитись на рівні, багачці. Якщо немає

в нашому селі, то їдь хоч по всій Україні, шукай.

Сумно розлучалися закохані, відривалися одне від одного, мов рану ятрили. Та що вдієш...

Довго їздив хлопець, багато всяких дівчат стрічав, та серце його линуло додому, до тих тернових оченят, котрі світяться тільки йому одному.

Приїхав, а батьки знову сварять: женися і все. А сироти бідної не візьмеш всеодно..

Стоїть дівчина, виглядає силою. А місяць гак світить, що видно, як удень. Хоч би зайшов, щоб ніхто не бачив, як вона розмовлятиме з милим...

— Ой, що ж я тобі моє серденько скажу? Не велять тебе брати батько і мати, кажуть - бідна...

— То шукай багачку...

— Шукав, та кращої за тебе не зустрів...

Розпачем пройнялося серце, болем пронизало все тіло:

— Женися, козаче, а я останусь. Умру, то прийди... Хоч труну зробиш...

Цілував любі очі, вуста, личко біле... Хотів іти, та білі рученята обвилися навколо шиї, гарячі вуста цілували, ніби прощаючись. Аж перед світом пішов додому, а на серці тривожно і тоскно.

А вранці білі руки, повні ласки ніжності і тепла, лежали на грудях холодні, застигли. Очі закрилися навіки, серце зупинилося... Нестерпний біль пронизав груди хлопця. Кричати, гукати, бігти, благати - нічого не допоможе...

Зчорнів, змарнів, заціпенів...

Ховали всім селом, як наречену. Дружки, бояри... Та не в постіль шлюбну: в холодну сиру землю... А батько вдома насміхався з хлопця: чого зчорнів, хіба є за чим?

Страшний гнів охопив парубка, вирвалося мимовільне прокляття:

— Бодай ти віку не дожив, батьку рідний, як ти зробив мене таким нещасним – убив мою долю, мою любу...

Не пішов додому, повернувся на могилу.

А вранці знайшли його мертвим...

Аж тепер зрозуміли батьки, що вони вчинили. Довго і невтішно плакали. Але поховали зовсім у протилежному кінці цвинтаря, далеко від могили любої йому дівчини. Та на ранок сталося диво: на могилі

хлопця виріс дивний зелений кущик, прослався через увесь цвинтар вузькою стежкою прямо на могилу дівчини. І там зацвів ніжними блакитними квітами. Прийшов батько, побачив таке: розлючено повиривав усе з корінцями. А на ранок знову вузьенька доріжка прослалася до заповітної могили. А там піднявся куц із дрібним зеленим-зеленим нев'яним листом, розцвів жовтими квіточками. Навколо куца і обвився зеленець із могили хлопця, з'єднавши блакитні квіти із жовтими квітами.

Відтоді завжди на могилах закоханих зеленіли хрещаті кущики блакитного барвінку, як його назвали люди, та яскравіли золотавим цвітом куці рути-нев'яни, що зросла на могилі в дівчини.

Зеленіли обидва кущики і влітку, і восени і взимку, не боячись ні морозів, ні снігів. Зеленіли нев'яно, ніби намагаючись зворушити людські душі, показати їм, що справжнє почуття невмируще.

Безсмертник

Вороги повзучи через ліс підбиралися до маленького мирного містечка. Вони вже вважали містечко своїм, а жителів - рабами.

У лісі збирав гриби хлопчик. Він побачив ворогів, хотів було втекти, але подумав: «Я втечу, а вороги все одно прийдуть в містечко. Краще я їх зустріну тут». І він дуже голосно, так, щоб почули в містечку, заспівав пісеньку про те, що вороги, немов змії, повзуть через ліс до містечка.

Ватажок ворогів наказав схопити співака, змусити замовкнути і привести до нього. Хлопчика привели, і ватажок запитав, скільки в містечку солдатів.

—Усі жителі - солдати, - сказав хлопчик, - а якщо я брешу, нехай мене рідна земля не прийме.

І тут же увійшов в землю по коліна.

Ватажок спохмурнів, а хлопчик зрадів. Вороги побояться напасти на містечко!

—Скільки в містечку гармат? - насупився ватажок.

—На кожного з вас по гарматі! - відповів хлопчик. - А якщо я брешу, нехай мене рідна земля не прийме!

І тут же увійшов в землю до пояса.

Ватажок почорнів, а хлопчик зрадів. Вороги побояться напасти на містечко!

—Скільки до гармат ядер? - видавив ватажок.

—Скільки зірок на небі! - відповів хлопчик. - А якщо я брешу, нехай мене земля рідна не прийме!

І тут же з головою увійшов в землю.

Ватажок наказав війську повернути назад.

Коли військо повернулося додому, ватажок сказав:

—В містечку не було солдатів і гармат, але якщо там живуть такі хлопчики, то як же захищатимуть містечко дорослі! Земля б у нас спалахнула під ногами!

Солдати здивувалися мудрості свого ватажка і були раді, що живими вибралися з чужої землі.

А жителі містечка на тому місці, де стояв хлопчик, знайшли скромну квітку. Вони назвали її Безсмертником. Цією квіткою вони прикрасили герб містечка. Так хлопчик повернувся додому.

Дівчина-Берізка

Колись у давню давнину на нашу землю нападали турки й татари. В ті часи на березі Бугу жив хлопець Іван зі своєю сестрою Олесею. З рідні в них не було нікого, всіх турки або вирізали, або вивезли в неволю. Там, де проходили татари, нікого живим не лишали, бо старих і малих вони вбивали, а молодих і здорових забирали в рабство.

Якось наприкінці літа Іван поїхав у ліс по дрова. Та неначе відчуваючи щось недобре, вернувся скоро назад. Під'їхав до села і побачив згарище на місці своєї хати, від якої залишились тільки попіл і головешки, що досі диміли. Тут пройшли татари.

Татари не лише спалили Іванову хату, але забрали Олесю, прив'язали до коня і повезли із собою. Вона спробувала втекти: розплутала мотузки і кинулась у кущі, а потім з берега – в річку Буг, але зачепилась одягом за колючий терен, який ріс над річкою. Дівчина повисла над кручею. Татари її спіймали і побили нагаями.

Іван вирішив їхати шукати сестру по слідах кочівників. Сів на коня і поїхав понад Бугом. Десь перед світанком він побачив далеко-далеко, по той бік Бугу, вогні. Це був татарський табір.

Але Олесі там вже не було. Вона дочекалася, поки татари поспнуть, перегризла сирицю і втекла в степ. На біду, вартовий її побачив і зняв тривогу. Турки її наздогнали і порубали шаблями.

Та Іван цього не знав. Він переплив Буг і під'їхав до того місця, де бачив уночі вогні. Але там нікого вже не було. А коротка, але сильна

нічна злива змила всі сліди. Іван вирішив шукати свою сестру, поки не знайде – живу або мертву.

Він їздив степами уже чотири роки, багато турецьких голів покотилися долі від його шаблі, але сестри так і не знайшов. На п'яте літо він знову приїхав на те місце, де колись світилися вогні тієї страшної ночі чотири роки тому. Зіскочив з коня і вирішив тут переночувати. Захотів розпалити вогнище. Підійшов до гнучкої берези і замахнувся на неї шаблею. Раптом берізка заговорила людським голосом:

— Не рубай мене, я – твоя сестра. Стовбур – це моє тіло, гілки до землі – це мої коси.

Обійняв Іван берізку і заплакав. А вона враз і стала дівчиною. Іван із Олесею повернулися у своє село. На місці спаленої хати над Бугом поставили ногу та й жили собі.

Верба

Жила в древні часи в Литві жінка. Звали її Блінда. Не була вона особливою красунею або розумницею, в дівчатах нічим не виділялася в рідному селі. Та і поводитися скромно. Від усіх подруг відрізняло її те, що після заміжжя вона напрочуд легко народжувала дітей - красивих, здорових. Багато дітей було у Блінди, для неї дитя народити - що яблучко з'їсти, так само легко і приємно. Шанували за це Блінду, адже головне завдання жінки - це народження дітей. До того дійшла її слава, що позаздрила їй сама Мати Сира Земля.

Одного разу Блінда ненавмисно зайшла в болото, а Земля міцно схопила її за ноги і перетворила на вербу.

Тому у верби така велика життєва сила: увіткни її прутик в землю - і він виросте в ціле дерево.

Волошка

Жив у одному селі легінь Василь. До всякої роботи був удатний, та й собою хлопець хоч куди.

Якось працював у полі, забарився, та й вирішив переночувати під гаєм біля озера. Ліг у пахучу траву і швидко заснув. І приснився йому дивний сон. Ніби біля нього сидить дівчина і гладить його волосся. Вся вона в голубому, очі в неї сині і довга коса.

Василь не міг надивитись на польову красуню. А потім простягнув руку, хоч доторкнутися до неї, але прокинувся. Видіння

щезло.

Наступного вечора Василь знову не пішов додому, а залишився ночувати в полі. І як висипали зірки на небі, раптом на тому лузі знову з'явилась дівчина--красуня. Присіла біля житнього поля і тихо заспівала. Поле підспівувало їй. Захоплена піснею, вона й незчулася як тихенько підкрався до неї Василь. Міцно схопив, пригорнув до себе. Задивився Василь у сині очі, і йому здалося, ніби вся краса землі відбилася в них - глибоких, чарівних. А дівчина перелякано тремтіла.

—Хто ти?

Злякані уста ледь-ледь осяяла усмішка.

—Хто ти? - перепитав хлопець.

Вона схилила голову, одказала несміливо:

—Волошка.

«Волошка, Волошка...» - прошепотіло з вітром жито.

«Волошка, Волошка...» - полетіло ген-ген вдалину. І затихло.

З того часу майже не приходив Василь додому. Цілими ночами разом з Волошкою блукав по полях. Кохання, велике й щире переповнювало їхні серця.

Але батько Волошки, дізнавшись про любов дочки до Василя, розгнівався на неї. Бо хіба лічило, щоб його красуня- дочка кохалась з бідним парубком?

І прокляв він Волошку.

Зашуміло поле, застогнала земля.

Пішов гомін, гомін повсюди: «Прокляв, прокля-ав!...»

І зацвіла тоді Волошка синьою квіткою посеред поля.

—Волошко, Волошко, де ти?! - гукав Василь.

—Це я - квітка...

І синя квітка, ніби всміхаючись, зроняла кришталеву слізку-росинку.

—Це ти?

—Так, так, це я, Васильку...

Не повернувся Василь до людей. Тільки згодом побачили вони посеред жита ще одну синю квітку.

Так і цвітуть по житах ті сині квіти й донині. А люди назвали їх волошками і васильками...

Гіацинт

Назва квітки “гіацинт” грецькою означає “квітка дощів”, але греки одночасно називали його квіткою смутку. З назвою цієї рослини пов’язана грецька легенда. Улюбленцем бога Аполлона був хлопець на ім’я Гіацинт. Часто Гіацинт з Аполлоном влаштовували спортивні змагання.

Одного разу, під час змагань, Аполлон метав диск і випадково кинув важкий диск прямо в Гіацинта. Краплі крові бризнули на зелену траву і через деякий час у ній вирости ароматні лілово-червоні квіти. Немов безліч мініатюрних лілій було зібрано в одне суцвіття.

Дельфініум

Виникнення цієї чудової квітки давні греки пов’язували з історією про молодого скульптора, оберненого богами в дельфіна за те, що він створив скульптуру своєї коханої, що пішла в царство тіней і вдихнув у неї життя.

Право повернення з Аїду надавалося тільки великим богам. Навіть Асклепій, відомий древній цілитель, був покараний за це. Щовечора підпливав дельфін до берега і кожен вечір підходила до берега відроджена ним дівчина, але зустрітися вони не могли. Одного разу, коли дівчина з тугою дивилася на море, з хвиль виринув дельфін. Він підплив до берега і обережно поклав до її ніг рослину, квітки якої були схожі на маленьких дельфінчиків, а сам назавжди зник у безодні моря.

Едельвейс

Едельвейс, згідно зі стародавньою легендою, попрохала у своїх залицяльників одна примхлива принцеса. Лише один зі сміливців повернувся до неї і приніс бажану квітку, однак, одружуватися відмовився і пішов у далекі країни. Кажуть, хто зможе віднайти едельвейс - знайде мужність, а Удача ніколи не покине його.

Ще одна з легенд про едельвейс розповідає, що у неприступних горах живуть казкові крилаті істоти. Приймаючи подобу юних красунь, вони вирощують едельвейси на самих недоступних вершинах скель, ревно оберігаючи таємницю їх існування від людей. Сміливців, які бажають вкрасти їхні прекрасні «срібні зірки» заради забави, вони безжалісно скидають у прірву.

Але, якщо прагнення людини зірвати квітку навіано щирим і відданим почуттям, дозволяють нарвати букет. Зірвані квіти едельвейса не в'януть, а висушені – надовго залишаються в первозданному вигляді, зберігаючи загадкову красу форми і сріблясте забарвлення.

Калина

Все пішло з того часу, коли красуня Калина полюбила красеня-козака Гриця.

Полюбити полюбила, а того не знала, що те кохання не принесе їй щастя. Не знала, що батько Гриця вже домовився з багатцем Балабухою про заручення сина з його донькою Ганною.

А сам Гриць, побачивши і зрозумівши, що Калина закохалась у нього, почав до неї ходити. Кохання до Гриця цілком полонило Калинине серце— дівчина ні про кого не хотіла й слухати.

І ось раптом як грім з ясного неба: Гриць одружується з багачевою дочкою Ганною!..

...Гучне весілля втягнуло в свою хмільну круговерть майже все село. Серед дружок Ганни була й Калина. Хоч серце її кров'ю обливалося, та ні поглядом, ні словом не показала горда дівчина свого горя.

Гриць, крадькома поглядаючи на Калину, тішився в душі, що вона так легко сприйняла його зраду. Звідки було йому знати, на що здатна зневажена дівчина.

Почалися танці. Гарна струнка Калина стала перед столом, за яким сиділи молодята, вклонилася, запрошуючи молодого до танцю. Що робити Грицеві? Хочеш не хочеш, встав він з-за столу і пішов у танок. Майже всі присутні на весіллі знали про зальоти Гриця до Калини, тому з цікавістю спостерігали, як вони танцюють. Вихорем кружляв молодий навколо дівчини, а вона то лебідкою пливла, то, мов вітер весняний, проносилася по світлиці. І ніхто не помітив, як у якусь коротку мить вона встигла шепнути Грицеві: «Вийди, я тебе чекатиму біля річки».

Задихані, розчервонілі, вони скінчили цей шалений танець під останній удар бубна та й розійшлися по своїх місцях.

За якийсь час Калина непомітно зникла. Захмелілі гості не побачили, коли вслід за нею вийшов із світлиці :і молодий.

І ось вони стоять над річкою. Калина, хоч яка вона була горда,

не стрималася, плакала невтішно, припадаючи до Грицевих грудей. А він стояв, не знаючи, що робити. Жаль було йому Калини, але ж не більш, бо любов його була як та падуча зірка – спалахнула та й погасла. Та й пам'ятав Гриць, що треба вертатися до хати, адже там на нього чекала молода.

Саме молода й помітила, що нема в хаті ні Гриця, ні Калини. Страшний здогад прокрався в її душу, ревності ножем кольнули в серце. І вона вибігла в нічну темінь

А там, побачивши Калину в обіймах Гриця, крикнула:

— Ах ти, розлучнице проклята! Ти задумала відбити в мене мужа! Ніколи цьому не бути!

З цими словами вхопила свою суперницю за пишну косу, відірвала від Гриця.

Розгнівана і горда, Калина обхопила Ганну обома руками і потягла до кручі, під якою вирувала річка.

— Не будеш же й ти його парою,— вигукнула і разом з Ганною кинулась у вир.

На ранок люди знайшли тіла обох утоплениць – одна одну вони тримали мертвою хваткою. Насилу вдалося розчепити їхні заляклі руки.

Ганну як законну Грицеву дружину поховали на цвинтарі, а Калину як розлучницю і душогубку – на високій кручі над річкою.

На другу весну на скромній Калининій могилці виріс високий кущ і зацвів білим запашним цвітом. А на осінь краплинами крові заясніли на нім червоні, гіркуваті на смак ягоди. Так і назвали люди той кущ по імені дівчини – калиною.

І, мабуть, через те, що кохання забрало життя у молодій дівчини, що з кохання зріс цей кущ, має калина стільки цілющих соків.

Так розповідає легенда. Чи було все те насправді, хтозна! Бо є ж у легендах і правда, і поетична вигадка. Але ж калина є насправді, і люди її дуже шанують за високі цілющі якості.

З Купави стала...кропива

Застогнала Русь під копитами незчисленних полчищ орґдинців. З квітучого і плодючого краю хліборобів пере-творювалася вона на зчорнілу і сплюндровану руїну.

Сотня монгольських вершників з галасом і свистом вдерлася

у невеличке село, що притулилося, мов дитина до лона матері, до берега Славути.

Грабували, вбивали, глумилися над молодими жінками та дівчатами. Ось удерлося п'ятеро розбійників до крайньої хатини, що стояла під самим лісом. Жила в ній вдова Купава з донькою Милавою.

Схопили Милаву за руки білі, потягли на двір во-роги.

Перед ними, як сама справедливість і помста, з со-кирою в руках постала Купава – мати. Її розпущене во-лосья із срібними пасмами сивини тріпотіло на літньо-му вітрі. Сокира, занесена вгору, грізно поблискувала в променях призахідного сонця.

Кинулися зайти до розгніваної жінки, і двоє з них одразу ж упали, спливаючи кров'ю. Третій з близької відстані пустив смертоносну стрілу Купаві в груди. На-віть не застогнала, впала мати, потьмянілим зором про-щаючись з донькою.

Розлючені ординці розправились і з Милавою, ско-чили на коней та й зникли за степовим обрієм.

Люди, які волею щасливого випадку залишилися жи-тими, поховали край лісу в одній могилі доньку і матір.

А на другу весну з'явилося на могилі два кущики невідомого зілля. Росли вони, розростались, а влітку на од-нім кущику з'явилися червоні запашні ягоди. Той, хто хотів поласувати ними, тільки-но простягав руку, як чіп-лявся за листя другого зеленого кущика з високими стеб-лами, вкритими тоненькими волосками, і зразу ж зни-кало бажання ласувати плодами. Вжалена сотнями го-лочок рука червоніла, на ній з'являлися пухирі.

Відтоді рослину з червоними пахучими ягодами лю-ди назвали милавою – на ім'я доньки, а зелений бур'ян з пекучим листям і стеблами купавою – на ім'я матері.

Так і ростуть поруч ті рослини: милава манить свої-ми червоними ягодами, а купава захищає їх від надто настирливих ласунів.

З часом люди забули, звідки з'явилися ці рослини, трохи змінили їхні початкові назви. І тепер замість ми-лави ми знаємо малину, а замість купава – кропиви.

А що єднає їх одвічна любов матері й доньки, то обидві ці рослини такі щедрі на цілющі соки, що важко знайти хворобу, від якої не можна було б вилікуватися, не маючи жодних ліків, крім малини і кропиви.

Латаття

Латаття називають Царицею вод і квіткою русалок. Існувало таке повір'я: квіти латаття вночі спускаються під воду і перетворюються на прекрасних русалок, а з появою сонця знову перетворюються на квіти. Латаття виникло з тіла чарівної німфи, яка загинула від любові і ревнощів до байдужого до неї Геракла.

Про Лілію

Колись давно, коли на наш край нападали різні загарбники, люди страждали від насильства, полону та різних знущань. Опісля у народі ходило багато різних переказів, легенд, в яких розповідалося про все те страхіття. Одну з таких легенд мені повідала бабуса.

Давним-давно на одне село напали монголо-татари. Вони спалили все дотла, а жителів забрали в рабство, щоб потім продати. Коли військо йшло степовою дорогою, гинуло багато людей. А трьом дівчатам вдалося втекти.

Цілу ніч вони бігли не зупиняючись. Коли завойовники проснулись і побачили, що не вистачає трьох людей, то вирішили їх шукати. Тим часом дівчата підбігли до невеликого ставка і вирішили перепочити, думаючи, що їх не будуть шукати.

Проснувшись вони почули тупіт коней. Не встигли втікачки зробити й кроку, як загарбники були уже коло них. З відчаю дівчата не знали, що робити. Вони вирішили втопитись в ставку, щоб тільки не стати рабнями.

І зробили це. Татари, побачивши, що ті втопились, повернулись назад. А рівно через рік на тому ставку розцвіли три білі і красиві квітки, їх назвали ліліями. Люди кажуть, що це душі тих дівчат, що втопились.

Давньогрецька легенда про мак

У підземному царстві Аїда жили два брати-близнюки: Гіпнос – Бог сну і сновидінь і Танат – бог Смерті. Прекрасний юний крилатий бог Гіпнос весь час літав над землею з маковими голівками в руках, на голові у нього був вінок із червоних маків. Виливав Гіпнос із ріжка снотворний напій, і ніхто – ні смертні, ні боги – не в силах були суперечити йому, навіть могутній бог Зевс. Всі, кого торкається Гіпнос квіткою маку, поринають у солодкий сон, бо в кожному маці покояться легкі сні. Навіть житло Гіпноса, царство сну, зображували

засадженим квітками маку.

Рідний брат Гіпноса – жадливий бог смерті Танат, якого боялись і ненавиділи і боги, і люди. Від величезних чорних крил його несе льодяним холодом. Ніхто із смертних не мине його. Лише двоє змогли перемогти бога Смерті – винахідливий Сізіф і могутній Геракл. На голові у Таната – вінок із маку, а в руках – перекинутий факел, який згасає. Мати Гіпноса і Таната – богиня Ніч, яку теж малювали в одязі, обвитому гірляндами маку. Отже, мак мав стосунок і до сну, і до смерті, і до ночі.

Володар підземного царства Аїд дуже любив красивих молодих дівчат. От і вирішив він викрасти прекрасну Парсефону. Однієї ночі здійснив він свій намір. Мати Парсефони – Деметра – богиня земної родючості – дуже зажурилася за дочкою і пішла шукати її по всій землі. Не знаходила спокою мати ні вдень, ні вночі, не в силах була зупинитися й спочити. Страждання нещасної матері викликали співчуття у бога Зевса. Повелів він зробити так, щоб за кожним кроком Деметри виростала квітка маку. Богиня, назбиравши великий букет, нарешті заспокоювалась і на деякий час засинала. З того часу мак вважається символом родючості, а богиня Деметра зображується у вінку з колосків злаків та квіток маку.

Давньоримська легенда про мак

Коли з'явилися на Землі перші люди, Природа попідкувалася про те, щоб вони не лише полювали, промишляли і добре працювали, але й спокійно одпочивали. Для відпочинку вона подарувала людям ніч, яка ховала од людей красу і здобич, щоб люди не могли бачити і нічого не робили. Але, не дивлячись на це, люди і вночі продовжували свою діяльність. Відчувши своє безсилля, Ніч закутувала голову в туман і тихенько плакала. Від її гірких сліз на землі утворилася роса.

Побачивши зажурену Ніч, Природа зжалобилася над нею і послала їй у чоловіки Сон. Удвох із чоловіком, гадала Природа, Ночі легше буде заспокоювати людей і примушувати їх спати...

І дійсно... Стало Ночі і Сну легше долати людей, але не усі їм підкорялись. Тоді Природа потурбувалася й про те, щоб у Ночі та Сну з'явилися діти – Сновидіння, які могли б відволікати людей і примушувати їх забувати про все на світі. Але одного разу не змогли Ніч, Сон та Сновидіння приспати стурбованого вкрай чоловіка. Він лежав серед ночі на запашному лузі і не міг ніяк заснути. Як не

заспокоювала його Ніч, як не колихалися Сновидіння, як не закривав його повіки Сон – людина не спала.

Знесилівши, Сон розсердився на власну слабкість, зі злістю увіткнув у землю царський жезл і полетів геть. Сновидіння закутали жезл повітряними мареннями, Ніч вдихнула в них життя. І жезл пустив корені, зазеленів і розкрився чарівними квітами. Так з'явився на Землі мак...

Легенда про мальву

Давно те діялось. Важко жилося людям на нашій славній Україні. Багато ворогів зазіхало на її багаті землі. То кримчаки налітали, то поляки, то турки. Грабували, забирали в рабство, полювали за красунями, котрих згодом продавали. Люди боронилися, чим могли, хто вилами, хто сокирою. А сотник Грицько Кандиба шаблею захищав свою сім'ю. Та сили були нерівні.

Порубали його вороги, накинули аркан на шию дружині і потягли за собою. Тільки доньці Мальві вдалося сховатися. Люди шанували дівчинку за те, що зналася на усякому зіллі і лікувала травами. Ту науку перейняла від матері, а батько її ще змалечку навчив вояцькому ремеслу. Не один бусурман зазнав смерті від дівочої руки. Вродлива, горда Мальва наводила жах на ворогів. П'ять корів обіцяли тому, хто видасть її.

Якось в осінню негоду прийшла обігритися до козака Нагнибиди. Та запроданець виказав дівчину. Порубали її на шматки та й розкидали на всі боки. І розрослося чудове зілля, яке односельці називали Мальвою. А село, де росла і жила красуня, назвали Мальвіні Граблі. Добре пам'ятали люди, як вона граблями вбивала бусурманів.

Біля кожної хати ростуть мальви. Це пам'ять про сміливу і безстрашну дівчину, яка любила свій рідний край, свій народ і віддала за нього своє життя.

Мати-й-мачуха

Йой, як то було давно. Жили собі чоловік з жінкою в злагоді та любові. Раділи діточками. Поїхали якось вони в поле сіяти пшеницю. Засіяли. Жінка пішла до дітей додому, а чоловік залишився ще в полі. Десь взялася чорна хмара і на півдорозі почала мочити жінку дощем. Змокла бідна до ниточки. Пронизливий вітер пробрав її наскрізь.

Увечері захворіла. Лежить, стогне, горить, як в огні. Діточки

збились до купочки біля матері. Чоловік приїхав з поля. Думали, що полегшає. Аж полегшення немає. Тане жінка з кожним днем, як воскова свічка.

—Ох, не піднятися мені більше, Василечку мій любий! Помру я, видно. То не дай діточкам пропасти. Оженися... Та не бери сусідську вдову, бо вона не буде нашим дітям матір'ю. У неї й своїх доволі.

Та й померла. А чоловікові день прожити важко з дітьми. Не знайшов нікого, щоб у хаті лад дати. Посватав сусідську вдову. От вона й почала давати той лад. Поділила дітей на своїх і чоловікових, своїм усе, а сиротам – нічого. Її діти нагодовані, одягнені, доглянуті, а чоловікові – голодні, холодні, в драній одежині.

Тож тільки сніг зійшов, сонечко пригріло, і вже мачуха вигнала чужих дітей грітися на сонці аж на берег річки. Посідали діточки в півраних сорочечках, підняли голівки до сонця.

—Сонечко! Сонечко! Зігрій нам головочку!

Пожаліло їх сонечко та й одягло їм на голівки золоті віночки з свого проміння. Віночки зігріли своїм теплом діток.

Почула через деякий час про це мачуха, прибігла до річки і питає:

—Де ви взяли такі віночки?

—Нам сонечко дало, – відповіли чоловікові діти, Зависна мачуха вбігла в хату та до своїх дітей:

—Беріть ковдри та мерщій біжіть на берег річки. Нехай сонечко вам подарує золоті віночки!

Та сонечко тільки спалило утеплений верх ковдри. Хмара закрила сонце, подув холодний вітер з морозом. І діти злої мачухи стали холодні, як лід, аж позеленіли. Мороз заморозив мачушиних дітей. І осталися на берегах річки жовті квіти, а поміж них – зелені листочки. То діти матері, а з мачушиних тільки ковдри осталися. Жовті квіти і зелене листя – діти матері і діти мачухи.

Маргаритки - материнські сльози

Колись, дуже давно, на наш край нападали татари. В одному селі жила бідна вдова. Мала вона трьох синів-козаків, один від одного кращий. Вже повиростали вони, і думала мати, що невісток приведуть, поміч буде. Але не так сталося, як гадалося.

Чорною хмарою посунула на Україну татарська орда. Пішла та орда вгору по Дністру аж під Карпати грабувати народ і в ясир

забирати: хлопців-молодців на галери, а дівчат - для гаремів ханських та султанських. Зібралися три сини тієї вдовиці на татарву йти. Попросили в матері благословення, вклонилися громаді, взяли шаблі, осіддали коней вороних і поїхали з побратимами на рать.

Люта січ була, бо нерівними сили були. На одного козака по п'ятьзайд сунуло. Тавідступили таки татари, бо багато бусурманських голів лишилося над Дністром. Поверталися з перемогою козаки додому по білому снігу, що випав після битви. Радісно зустрічали їх. Але для матері-вдови принесли вони сумну звістку: її два сини полягли у лютій січі, а третього, порубаного, забрали татари з собою.

Боса і простоволоса бігла мати по білому снігу за третім сином і тяжко голосила. Гіркі сльози рясним дощем падали з очей. Від них танув білий сніг. Де впала сльозина, там розквітала маленька квіточка. Відтоді щойно сніг зійде, і на луках, на горбах, понад стежками з'являються маленькі білі квіточки. Люди назвали їх «материнськими сльозами». А ще їх маргаритками називають.

Незабудка - символ вічного кохання

...Давним-давно жила дівчина Нельяна. Була вона неперевершеної вроди, що сотні верств навколо пройди, такої не зустрінеш. Були в неї напрочуд синьо-голубі великі очі, чарівні риси обличчя, гнучкий тополиний стан. На її виточені плечі спадали розкішні, кольору стиглої пшениці, коси. Неначе сама Афродіта дарувала їй ту неземну вроду, а річкові німфи місячними ночами чесали золоту корону її шовкових кіс. До пари їй був і наречений, якого дівчина палко кохала. Вже й мали побратися скоро, вже й рушники були вишиті для нареченого, і батьки дали згоду, та раптом – війна! Залилася сльозами красуня, забилося з розпачу серце, з невимовної туги близької розлуки з коханим затуманились блакитні очі. Раптом, на свій подив, закохані, що востаннє прощалися край саду біля червоної калини, вгледіли, що на місці, де впали дівочі сльози, розквітли маленькі голубі, наче очі коханої, чарівні квіточки. І сказали одне одному закохані на прощання: «Не забудь мене!» – і заховали біля свого серця тендітну диво-квіточку як символ вічного кохання. Обоє зберегли вірність. Після довгої розлуки вони знову зустрілися щасливі і радісні. А поряд, як і колись, цвіли голубі зірочки тендітної рослини. З тих пір, говорить народна мудрість, і назвали люди цю ніжну голубооку квіточку незабудкою.

Квітка папороті

Була у лісного Корнія донька Любава. Дуже вона любила природу, уміла слухати і розуміти життя зеленого дивосвіту. І було у неї найулюбленіше місце у лісі – струмок і верба біля нього. Дуже любила Любава вербиченьку. Але одного разу, гуляючи у лісі, натрапила вона на захований у чагарнику склеп. З цікавості зайшла вона до нього і побачила там стару жінку зі спутаним сивим волоссям і у брудному одязі. Запропонувала вона жінці допомогу, хоч і зрозуміла, що це лиха відьма, про яку вона чула у селі.

Але стара вигнала її, порадивши піти і попрощатися з вербою, бо вона гине. Прибігла Любава до вербиченьки і побачила, що пересох струмочок і в'яне верба. Заплакала вона з горя, а вербиченька їй прошепотіла: «Звернись до Папороті – матінки; лісової, вона допоможе». Почувши це, схопилась; на ноги Любава і побігла шукати папороть.

Дуже втопившись, знайшла вона папороть, геть знесилена заснула біля неї. І приснилась Любаві красива жінка, яка розповіла їй про те, що раз на рік, на Івана Купала вона дарує людям чарівну, але непримітну квітку. Саме ця квітка допоможе Любаві повернути воду у струмок і життя вербиці. Прокинувшись, Любава повернулася до вербиченьки і розповіла їй про зустріч з Папороттю.

А коли прийшло свято Івана Купала, Любава знайшла квітку папороті, принесла до струмка і закопала біля нього. І повернулася вода у струмок, і ожила вербиченька. Так урятувала свій маленький і улюблений світ добра щира дівчина: Любава.

Піон (китайська легенда)

Колись давно жив собі один пристрасний любитель піонів Хо-Чи. Яких тільки піонів він не розводив! Були у нього білі, як лебеді, і бланжеві, як сонячний захід, темно- і ясно-рожеві, яскраво- і темно-малинові; були з гладкими пелюстками і із завитими, запашні і не пахучі.. І милувався він ними з ранку до вечора і з вечора до ранку. Коли цвіли його піони, то сад його ставав такий прекрасний, що йому міг би позаздрити сам імператор.

Але ось одного разу проходив повз сад Чанг-Ей, син одного знатного мандарина, зі своїми товаришами, великий грубіян і шибеник. Побачивши піони, він кинувся на них з палицею і почав їх збивати і топтати ногами. Старий Хо-Чи плакав, благаючи його

залишити квіти в спокої, але шибеник не слухав і продовжував ламати їх і нівечити. Тоді, вийшовши нарешті з терпіння, старий зібрав усі свої сили, напав у свою чергу на нього і, дуже побивши, вигнав з саду.

Виправити, проте, попсоване було вже важко: квіти були побиті, розтоптані, рослини поламані. Залишалося тільки чекати, щоб сам час поправив це. Тому старий сидів і заливався гіркими сльозами.

Як раптом звідки ні візьмися з'явилася чарівна молода дівчина. Вона підійшла до нього і запитала: «Про що, дідусю, ти так гірко плачеш? Не плач, предки мої залишили мені дар пожвавлювати усе померле, принеси мені тільки трохи води».

Обрадуваний старий кинувся було за водою, але дорогою, засумнівавшись, обернувся. І - от диво! - дівчина вже зникла, але усі квіти його ожили і зробилися навіть в сто разів прекрасніше: прості перетворилися на махрові, одноколірні - в строкаті. На одному кущі були квіти всіяких сортів, і фарби їх вражали ні з чим не порівнянною яскравістю.

Слух про таке диво не забарився поширитися по всій країні, і звідусіль став стікатися до старого народ, щоб помилуватися його так чудесно воскреслими квітами.. Але побитий старим Чанг-Ей, роздосадований такою удачею, не міг пробачити завданих йому образ і вирішив щоб то не було помститися. І ось він обмовив Хо-Чи і звинуватив його в чаклунстві. Старого схопили, ув'язнили, засудили до страти і призначили навіть день її виконання.

А тим часом Чанг-Ей, напившись п'яний, відправився знову зі своїми товаришами в сад старого і прийнявся було знову топтати і ламати його дивні квіти. Але тут раптом піднявся сильний вітер; при його поривах усі піони підвелися і перетворилися на чарівних молодих дівчат, одягнених в такі ж блискучі сукні, як пелюстки найкрасивіших з квіток, і одна з них, звернувшись до своїх подруг, сказала: «Ми усі сестри квітів. Вороги Хо-Чи, що так старанно доглядає за своїми піонами - наші вороги. Зберемо сили і вступимо з ними в боротьбу»!

Тут широкі рукави їх суконь замахали, самі сукні заколихалися, і вибухнув такий страшний ураган, що небо зробилося чорно, як чорнила, і яскравий день перетворився на найглибшу ніч. Підхоплені вітром товариші Чанг-Ея ударилися об стволи дерев, їх кололи

колючки, шпильки і з такою силою хльостали суччя і гілки, що вони залишилися ледве живі, а сам Чанг-Ей, підкинутий на величезну висоту, впавши в рів з гноєм, так сильно розбився, ударившись об землю, що тут же випустив дух.

Дізнавшись про те, що усьому сталося, верховний суддя прийшов в страшний переляк; він відмінив негайно ж страту, пробачив старого і віддав строгий наказ: «не сміти ніколи доторкатися ні до однієї з квіток в його саду».

А Хо-Чи продовжував мирно жити, доглядаючи за своїми квітами і благословляючи пам'ять тої, що врятувала його від смерті і воскресила його квіти дивної богині. Волосся його з сивих зробилося знову чорним, зморшки зникли, а обличчя його стало свіжо і молодод, як у віддалені дні його юності. У усьому відчувався вплив його дивної покровительки, і він блаженствував..

І ось одного разу, коли він милувався чудовим піоном, що тільки що розпустився, раптом повіяло теплим ніжним вітерцем, по усьому саду поширилися дивні пахощі, і пролунали чудові, ніколи не чувані їм божественні звуки.. Піднявши очі, Хо-Чи побачив свою молоду богиню, якій передували непорочні білі лелеки і блакитного кольору фенікс, що опускається на рожевій хмарці. «Хо-Чи, - сказала вона йому, - ти досяг повної досконалості.

Творець всесвіту, бажаючи нагородити твою безмежну любов до квітів, зве тебе у свої небесні сади, йди за мною!.

Хо-Чи вступив на хмарку і вознісся повільно на небо. А за ним піднялися його хатина і дерева, що оточували її, квіти, піони і усе, що він любив. І з хмари пролунав голос: «Той, хто любить квіти і охороняє їх, збільшує своє щастя і отримає блаженство. А той, хто обходиться з ними погано і знищує їх, буде нещасний і піддається найстрогішим покаранням»!

Потім хмара зникла серед інших хмар, і в повітрі відчувся як би подих легкого зефіру. І з цих пір селище, де жил Хо-Чи, стало називатися селенієм праведника, що вознісся живим на небо, а місце, де був його сад, - садом «ста квіток».

Легенда про підсніжник білосніжний

Латинська назва підсніжника - галантус - походить від грецьких слів «гала» - молоко і «антос» - квітка. Тому інколи його і називають «молочною квіткою».

Існує легенда. Одного разу з коловерті морської піни з'явилась молода дівчина - Галатея. На березі на неї чекав стрункий і далекозорий юнак Ацис. Він був одягнений в сизо-зелені шати. Але замріяного юнака підстеріг горбатий циклоп Поліфем і розчавив його гранітною скелею. З-під скелі раптово задзюрчало джерельце, утворилась річка, на смарагдових берегах якої зарясніли білі квіти.

Не дочекавшись коханого, Галатея пішла провідати названу матір. Посейдон, почувши, що в його царстві з'явилась невідома красуня, прийшов познайомитись з нею. Бог запропонував їй бути помічницею - володаркою кількох морів, проте Галатея відмовилась. Образився і розгнівався кучеряво-сивий Посейдон і вирішив помститися. На дівчину, яка купалась в морі, звалився страшний дев'ятий вал. Неначе кришталева ваза розбилась Галатея на дрібні віртуальні частинки, які розлетілись в різні куточки світу. Ті, що полетіли догори, утворили Молочний Шлях і далекі Галактики, а ті, що впали на землю, проросли підсніжниками - рослинами з білосніжними, як тіло Галатеї, квітами та сизо-зеленими листочками, неначе одяг Ациса.

Легенда стверджує, що ті, хто їх зриває, і ті, хто їх дарує, а також ті, хто їх продає і купує, ніколи не будуть щасливими в коханні. Правда це чи ні? Не відомо.

Легенда про полин

Давно це було. Господарювали в степах відважні половецькі батирі - брати Отрок і Сирчан, часто нападали на пограничні землі Русі. А одного разу після особливо вдалого походу вони захопили багату здобич і влаштували бенкет. Під час бенкету київський князь Володимир Мономах напав на ворогів і розбив їх війська наголову.

Сирчан «в донських заліг мілинах, Отрок в горах Кавказьких сховався». Та ось Мономаха не стало, на Русі встановилася «туга і горе». Зміцніла сила степової орди. Сирчан став звати молодшого брата в рідні краї. Отрок не слухав ніяких умовлянь. Тоді Сирчан послав до нього гінця і наказав захопити з собою степової трави пучок сухий. Він і сухий пахне! Прибув гонець і передав Отрокові

побажання старшого брата - бачити його в рідних степах. Але не допомогли умовляння. Він співав йому пісні про відважні подвиги предків. Глухий залишався і до них Отрок.

І узяв пучок трави сухий тоді співак і подав ханові. І дивиться хан - і сам не свій, неначе в серці рана сталася.

На ранок, трохи осів туман, і озолотилися гір вершини, а в горах йде вже караван - Отрок з невеликою дружиною. Минувши гору за горою, все чекає він - чи скоро степ рідний і удалину дивиться, трави степової пучок з рук не випускаючи...

Про проліски

Давним-давно Пирятин захищав Київ. Час від часу на нього набігали половці і татари, тому поселенці мешкали в замку, оточеному з усіх боків водами та болотами Удаю. У поле орати, сіяти, снопи в'язати виходили всі озброєні.

Жила в місті красуня, яка славилася умінням шити на полотні дивовижні візерунки. А ще мала очі сині, як небо навесні. І звалася вона Проліса.

Якось одного разу пішла дівчина з подругами на острів рястом помилуватися, пташок послухати. Захопившись, не помітила, як половці підступили до міста. Негайно послала вона товаришок сповістити про небезпеку, а сама побігла вглиб. Воріженьки за нею. Довго водила Проліса переслідувачів по нетрях, знемоглася. Ось-ось її наздоженуть. Тоді сміливиця добігла до болота, закричала:

—Прощайте, мої рідні! Хай згинуть вороги!

І кинулися у тванюку. Половці за нею. Так пощезали всі нападники. А на ранок увесь острів, наче килим, був загаптований не баченими досі квітами, що дивилися на людей синіми, як у Проліси, очима. І назвали їх пролісками.

З тих пір у Пирятині на острові Масальський щовесни буйно радіють життю тендітні проліски.

Про ромашку

Кажуть, коли з неба падає зірка, хтось помирає. А насправді це не так. Якщо падає зірка – народжується людина.

Дивиться зірочка на землю, за всім спостерігає і мріє стати людиною. Це бажання стає таким сильним, що зірка не втримується і падає. І відразу десь заплаче дитина, сповіщаючи про своє

народження. Отже, кожне немовлятко отримує небесну душу.

Син Цариці Ночі дуже заздрич людям. Захотілося і йому мати зоряну душу. Запитав царевич у Білої Зорі, як це зробити. Та вона відповіла, що лише тому може подарувати зоряну душу, кого полюбить.

—А як дізнатися, любить чи не любить? – вигукнув царевич.

З того часу він почав стежити за зірочкою, яка незабаром почала міняти колір, затремтіла, готуючись падати.

Замислив темний принц хитрощами оволодіти Білою Зіркою. Він створив з нічних туманів подобу дитини. Але коли Зірка впала і торкнулася дитини, там не залишилася, бо не відчула тепла, любові. Кинувся принц Ночі, щоб схопити її, але Зірка розсипалася сріблястими іскрами по луках, полях, перетворившись на дивні квіти – ромашки, бо не могла вже повернутися до рідного неба. Заревів царевич від люті, почав обривати пелюстки квітів і запитувати:

—Любить – не любить? Любить – не любить?

Падають пелюстки на землю, а квіти мовчать. Говорять, що хтось із людей підслухав ті слова принца і теж почав запитувати у ромашки, чи любить вона.

Пройшло багато-багато часу. Та ще й досі люди запитують у ромашки:

—Любить – не любить? Любить – не любить?

Соняшник

Це була чарівна і гірка історія.

Як на світі нас ще не було, то сонце сходило на землю зі своїми дочками. Вдень вони жили на землі, а ввечері йшли спочивати на небо.

Одного дня веселилися вони в гаю, як стало сонце сідати, почали вони збиратися додому. Коли дочки були вже далеко від гаю, то найменша згадала, що забула свій вінок і вернулася назад.

Але там його вже не було. Побачила вона недалеко під березою гарного парубка з віночком у руках. Він обняв дочку сонця і забалакав до неї дуже чарівними словами. Цілував її, обіцяв кохати все життя так, що їй буде з ним краще ніж у батька сонця.

Юна дівчина погодилася жити на землі, де співає соловейко, цвіте черемуха, існує любов. Сонце кликало дочку додому, сердилося, говорило, що на землі їй буде дуже важко жити. Але дівчина зосталась

з коханим.

Ну от почалося для неї звичайне земне буденне життя. Чоловік більше робив, ніж говорив своїй гарній дружині ніжні слова, а бувало що зовсім забував про неї. Вона говорила йому, що вона мало бачить його, сумує за ним. Говорила, що він, мабуть, розлюбив її. А він відповідав, що земні люди люблять інакше, бо бачать щастя в любові, що єднається з радістю у праці.

Тоді дівчина попросила, щоб він навчив її працювати, щоб стати земною. А він все мовчав. Потім красуня ще більше засумувала за батьком, за зірками-сестричками. Забула про свою гордість і закралася непомітно до батьківського царства. Але сонце не могло забрати до себе дочку, яка вже вросла в землю, воно тільки скропило її своїми слізьми.

І тоді дівчина-красуня стала квіткою, що тужила весь час за батьківщиною, завжди повертаючи голівку до сонця. Назвали її соняшником.

Тернина

Файна річ тернина!..

А знаєте, кажуть, колись вона була не шпичаста, не колюча. То, певно, і називалася по-іншому. Сміх, але ще дідо мої казали. Був час, коли люди обламали бідні кущі до штомбурів. Світилися наготовою, як дівка на Івана Купала в річці. Кожна стріха затикана гіллям з ягодами. Пасуться на них горобці і люди до спуху. Ліньки нарвати того дару. Гой, люди, люди! Так воно також живе! Та то ще не біда, бо рани зростаються. А якби спротивилося і пощезло? А якби вивелося, щоби було?

Та де там був час думати бідакам чорним за то...

Пішов кущ до богів за порадою. Йшов через труднопрохідні та гострі верхи гір високих. Натомив, наколов у далекій дорозі гілля-рученьки, корінь - ноженьки свої. Та дійшов і мовив:

—Бідні ми, кущі, на землі, ой бідні. Зобижають нас люди, як хто хоче. Стоїмо при дорозі, тож хто не йде, то терне і обломить... Терне й на... Обломить

та й викине без користі. Не дасть плодам дозріти.

Чи правда, чи не, але дано, кажуть, одвіт кущеві. І як вертав, то вслід чув сміх:

—Ану тепер, люде, терни! Терни, на!

Незчувся куш, як обріс голками гострими, колючками.

Не один руку сколов, коли хотів, як колись, гіллячку зламати. Голки разили до крові. Хоч-не-хоч, а тепер тернина в пошанівку. Восени приходьте, то спробуєте ягід, а то й... шпичаків. Тоді обережно, з любов'ю до куща (бо руки поколеш!). «Терни», а він тобі сторицею – «на».

Береза і тополя

Одружився хлопець на красуні, яку любив усім серцем, і жив з нею щасливо, а мати невістку зненавиділа і поклала щоб то не було зжити її зі світу. Ось зазвала вона раз до себе молодих на пригощання і налила їм в чарки зелена вина, тільки ніхто не помітив, що з різних глеків наливала: синові - вина чистого, а молодій дружині - із злим зіллям отруйним. Але у молодих було в звичаї мінятися чарками - ось вони і почали один одного пригощати. Усе в житті навпіл вони ділили - розділили і смерть.

Рвала матір на собі волосся, а пізно. Залишилося їй тільки поховати їх чимдалі один від одного: сина перед церквою, а невістку позаду церкви. У ту ж ніч виросла з могили чоловіка тополя, а з могили дружини берізка виросла, і сплелися вони гілками, та так, що не розрубати, не розірвати. Хотіла матір зрубати дерева, та люди не дали. А береза та тополя в тому селі і по сю пору ростуть.

Топоя

Покохала дівчина козака, але волоцюгу – без хати і роду. Коли засне мати, то й біжить вона опівночі до парубка над ріку під вербу. І милуються в любощах, аж поки не зазоріє.

Та ось поїхав козак у похід, залишивши дівчину з тугою та смутком в серці. Щодня бігала вона на пагорб, що за селом. Довго стояла на вершині, вдивляючись у шлях, що зникав за обрієм, визирала, чи мий не їде. Та як не було козака, так і нема, а дівчина карі очі видивляє, сльози лле. А мати свариться на неї, що не береться до роботи.

Одного разу під вечір дівчина, як завше, пішла на пагорб. Мати вернулася з роботи стомлена і, не заставши дочки вдома, спересердя заклала її словами: «А бодай ти вже і не вернулася більше» – і дівчина, як стояла – та й стала на горбі тополею.

Фіалка триколірна

Цвітуть посеред густих пшениць біло-жовто-сині квіточки, перешіптуються з колоссям налитим і ніби розповідають людям ось цю давню легенду про велике кохання.

У підгірському селі жили в сусідстві легінь Іван та дівчина Марія. Змалку дружили вони, в дитячих забавах минали, мов хмари легенькі пливли над горами, безжурні їхні літа. І незчулися обоє, як стали дорослими.

Глянув Іван на Марічку одного погожого травневого дня, і відчув, що серце його виповнилося солодким передчуттям щастя. Те ж саме відчула й Марічка. Бачили те й батьки закоханих молодих і раділи, милуючись ставним, як олень, легінем і красною, мов ружа, дівчиною.

Та прочув про те велике кохання злий чарівник, який убарложився в глибокій печері на Чорногорі. І задумав той злий дух викрасти Марічку.

Того вечора, коли село гуляло на весіллі Йвана та Марічки, налетів чорний вихор, зірвав покрівлю з хати, і зникла в тому вихорі Марічка. Зникла, як і не було її!

Убитий горем Іван кинувся шукати свою кохану. Довго йшов він зворами, видираючись на найвищі скелі, спускаючись у глибокі печери, все гукав-кликав свою кохану Марічку.

Якогось дня дійшов легінь до тієї печери, в якій жив злий чарівник. Голосом, сповненим туги і пристрасті, Іван гукнув:

—Марічко! Де ти, Марічко? Це я, твій Іванко, прийшов, щоб тебе визволити з неволі і відвести до рідної хати. Чуєш, Марічко?!

Почула Марічка той голос і кинулася бігти темними підземеллями. Сила її кохання була такою великою, що перед нею самі собою відчинялися важкі кам'яні двері. І ось вже двоє закоханих зустрілися і впали одне одному в обійми.

На їхнє нещастя саме на той час повернувся до своєї оселі злий чарівник. Побачивши Марічку в обіймах Івана, він закричав страшним голосом:

—Гей, ти, нікчемна людино! Хочеш забрати належне мені по праву сильнішого! Ти по смерть свою прийшов! То ж ставай на останній бій зі мною!

Вихопив Іван бартку з-за пояса і кинувся на свого кривдника. Довго билися вони над глибоким урвищем. І невідомо ще, чим

би скінчився той бій, коли б Іван, стоячи на самому краю урвища, не оглянувся на свою Марічку. Вона стояла бліда і перестрашена, всім серцем жадаючи перемоги своєму Іванкові над злим ворогом.

Та от коли Іванко глянув на Марічку, чарівник підступним ударом в спину збив його з високої кручі і зареготав злим сміхом, святкуючи перемогу.

Як побачила Марічка загибель свого Іванка, так і кинулась у безодню, лебедицею білою полетіла услід за коханим.

Упали вони на ґрунь якогось чоловіка, що жив на відлюдді далеко в горах. Упали на м'яку пшеницю, що саме починала колоситись. І сталося диво: тіла їхні зникли безслідно, а на тім місці виросла квітка, забарвлена у три кольори: білий, жовтий і синій.

Білий колір – то знак весільний, знак єднання двох закоханих; жовтий – знак розлуки, вічної розлуки з життям; синій – колір неба, під яким рости і цвісти цій квітці та розповідати людям про велике кохання.

Шумить зеленокоса нива. І в тому тихому шепоті, коли добре прислухатися, можна почути розмову двох закоханих. Та кажуть, що мову ту може зрозуміти лише той, хто носить у своєму серці жар кохання.

Чорнобривці

Жила колись в одному селі сім'я. Звичайні, трудящі люди. Сталася в них радісна подія – народилася трійня, три сини-соколи. Такі в них були карі очі, як мед гречаний, такі чорні брови, такі схожі між собою, що рідні, не змовляючись назвали їх Чорнобривцями, хоч кожен мав своє ім'я. Коли підросли, то виявилось, що і таланти у них однакові і різні водночас: один був золотар, другий гончар – керамік, третій різьбяр дерева-кістки-рога. На всю країну стали славні хлопці, звідусюди приїздили до них подивитись на їх майстерність, придбати бодай одну річ, яка кому до вподоби.

Трапилось так, що село, де жили хлопці, на якийсь час попало в поле дій безкінечних війн, які вели між собою люди. Село намагалось жити своїм повсякденним чином, але одного дня ввірвався ворожий загін, до грабежу-розбою взялися. Цупили все, що їм подобалось. Дійшли до хати майстрів-чорнобривців. Розгребли все, що було в майстерні. Розгорілися жадобою, і забрали в полон майстрів. Як не благали, як не відкуплялись – ніщо не допомогло: повезли хлопців у

чужу землю.

Тяжко тужили батьки, а від синочків, ані чутки, ані звістки.

Йшли роки, підросла сестричка. Бачила, які сумні тато й мама, все допитувалась – чому? Довго не розповідали, а потім якось бабуся все оповіла. І вирішила дівчина іти в чужий край, шукати братів. Ніякі вмовляння не допомогли.

Довго блукала дівчина світом: ніхто не чув про чорнобривців. А потім якийсь дідо сказав їй: «Це, мабуть твої брати були! Вони всі троє однаковісінькі, та такі ж гарнесенькі. Хан їх і голодом морив, і бив, наказуючи працювати. А вони одне у відповідь:

— Відвезіть нас додому. Ми будемо працювати, і все зроблене забирайте. Але тільки вдома ми можемо робити такі речі, як ви бачите.

Бо стільки тих виробів привезли з ними. Хан наказав їх бити, поки не згодяться працювати. Забили їх до смерті”...

— Дідуню! А де вони поховані?

— А їх ніхто не ховав. Хан наказав викинути в степ. Там зараз тільки кісточки тліють.

— Покажіть, де це! благаю Вас!

Позбирала в торбинку кісточки братів, бо вже мало що й лишилося. Схудла, змарніла, але дійшла додому. З великою радістю зустріли батьки і все село дівчину. Поплакали над долею хлопців-чорнобривців, та й розійшлися додому. А батьки поховали в садку останки своїх синів.

За якийсь час побігла дівчина в садок, як щоранку це робила і зачудувалася: на могилці братів розцвіли дивні квіти. Покликала батьків, і ті водночас мовили: «Чорнобривці!» Полюбили ті квіти на Україні, рідко біля якої хати їх немає. Отак повернулися нетлінною красою додому хлопці-чорнобривці.

Легенда про шипшину

Колись, згідно з легендою всі квіти шипшини були білі. Та ось одного разу рано-вранці, коли природа прокидається від сну, Афродіта, гуляючи в саду, побачила квітку дивовижної краси. Це була шипшина.

Ніжні пахощі квіток поширювалися на значну віддаль. Богиня нахилилася над кущем, щоб понюхати диво-квітки і, захоплена їх витонченою красою, хотіла нарвати букет, та лише сильно поколола

пальці. Білі пелюстки квіток зросилися кров'ю богині і з того часу вони зберігають цей божественний колір.

Кубанська легенда про шипшину

Жила в далекій станиці бідна дівчина-козачка. Єдиним її багатством була надзвичайна краса. Полюбила вона молодого козака, на нещастя, теж бідного. Присягнулися молоді люди у вірній любові один одному, але вже нависла над ними біда.

Примітив красиву дівчину станичний отаман і став переслідувати її, а молодому козакові прийшла пора йти на військову службу. Ненавистю відповідала красуня на усі домагання отамана, але це не зупинило лиходія і в одну з темних ночей його слуги викрали дівчину з рідної домівки. Довго тримав він її в темниці, але в день весілля вдалося їй убігти в найближчий ліс. Згадалися їй щасливі зустрічі з коханим, не витримала вона сердечних мук і позбавила себе життя. А на місці її загибелі виріс пишний кущ з ніжно-рожевими запашними квітами.

Побачив одного разу отаман красивий кущ, хотів зламати квітучу гілку, але усі вони миттєво покрилися колючими шпильками.

А восени на цих гілках з'явилися яскраво-червоні, схожі на краплі крові плоди. Добрі люди збирають ці плоди, п'ють з них чай, і цей чай повертає їм бадьорість і здоров'я.

10. ПРИСЛІВ'Я ПРО РОСЛИНИ

Про вербу

- Де ростуть верби, там чисті джерела води.
- На городі під вербою стоїть колодязь із водою.
- Де срібліє вербиця – там здорова водиця.
- Верба і дівчина приймуться де-небудь.
- Верба, як трава лугова: ти її покоси, а вона знову виросте.
- Де не повернешся, золоті верби ростуть.
- Гнучка, як лоза. Зігнувся, як верба над водою.
- Така правда, як на вербі груші.
- Високий, як лоза, а дурний, як коза. Верболіз б'є до сліз.
- Вербові дрова, а козячий кожух – то й випре дух.

Про волошки

- Синьоока чарівниця часто в полі в нас вертиться; де вінки вона спліта – там пшениці рідкі й жита.
- Де волошки, там хліба трошки.

Про калину

- Похолодніло, риба не ловиться, калина у цвіт вбирається.
- Любуйтеся калиною, коли цвіте, а дитиною – коли росте.
- Заливається, як соловейко на калині.
- Дівчина, як у лузі калина. Вибери собі дівку, як калинову гілку.

Про Жито

- Хто полю ходить, тому жито родить.
- Грім гримить – хліб добре родить.
- Хто житній хліб вживає, тому Бог здоров'я прибавляє.

Про Капусту

- І межі капустою доброю буває багато гнилих качанів.
- Капуста гарна, та качан гнилий.
- Капуста ще на грядці, а ти вже на голубці зуби гостриш.
- Кожна капуста має свою голову.
- Капуста тлуста, сама йде в уста.
- Якщо в домі є капуста, то людина не буде тлуста.

Про троянди

- Буває, що і на палі рожа виростає.
- У кожній троянді є колючки. Рожа і межі кропивою рожею зістане.
- Рожа червона і та блідне.

11. УКРАЇНСЬКІ ЗАГАДКИ ПРО РОСЛИНИ

У білій одежині,
В хустині зелененькій
Сумує край стежини
Тонесенька Оленка

(Берізка)

Там, де в яр
Травиця збігла,
Красувалась
Куля біла.
Налетів
Жартун-вітрисько,
Щось травиці
Пошушукав...
І знялося з кулі
Триста
Спілих
Білих
Парашутів.

(Кульбаба)

У зеленим зіллі
Виросли дівчатка –
Вії у них білі,
Золоті очатка.

(Ромашки)

І примітив мене,
І привітив мене.
А дістав би мене
Та вкусив би мене,
За медок-солодок
Похвалив би мене.

(Яблуко чи груша)

Як крізь землю він ішов,
Гарну шапочку знайшов.
Коло стежки став якраз,
Виставляє напоказ.
Ох, дивак,
Нехай би ліз
В гущину під віти
По такі шапки у ліс
Зараз прийдуть діти.

(Гриб)

Усі в лісі мужики
Поскидали сіряки,
Тільки троє мужиків
Не скидають сіряків.
(Ялина, сосна, ялівець)

Воно для всіх нас - добрий друг,
Хоч диваком вважається,
Бо навесні вдяга кожух,
На зиму ж – роздягається.

(Дерево)

У полі дядько русий
Зустрівся якось нам.
Стирчать у гору вуса,
Ще довші, аніж сам.

(Овес)

Виростає шкода
На кінці города,
Хто до неї доторкнеться,
Як ужалений
Сахнеться.

(Кропива)

Ніщо не летіло,
Ніщо не злякало,
А вся затремтіла,
А вся задрожала.

(Осика)

Із червоним тільцем,
Із серденьком-камінцем,
А смак – ну такий,
Що здається, сама
У рот тобі скаче –
Терпіння нема!

(Вишня)

Сидить пані на горбку
У червонім каптурку,
Хто не пройде – спинить крок,
Щоб зірвати каптурок.

(Суниця)

Весною
В біле плаття
Убравшись, стояла
А потім плаття зникло,
Згубилося, пропало.
Лиш гудзички тримались
На ниточках все літо,
Щоб, начебто вуглинки,
На сонці почорніти.

(Черемха)

Це дві сестрички рідні
Зеленими – подібні,
Такі обидві схожі,
Що й відрізнити не зможеш,
А потім щось подіється –
І сестри розподібняться:
Одна почервоніє,
А інша – почорніє.

(Порічка та смородина)

Коли вранці хтось куди
Поміж люди йде, бува,
Так під шапкою завжди
Є у нього голова.
А Микита боровий
Має шапку, як і всі,
Та не має голови.
На чім шапка?
На нозі!

(Гриб)

Панночка малесенька
Сховалась в холодильник –
Суєнка червонесенька,
Білесенький пеньок

(Малина)

Били мене, били
 Били, молотили,
 І в росі мочили,
 І в теплі сушили,
 І на клоччя рвали,
 Опісля – чесали,
 А тоді крутили
 Та ще мотали,
 Прали та білили
 Та ще качали,
 А нарешті зшили
 І на стіл поклали.

(Льон)

Сидить Фрося,
 Розпустивши волосся,
 Хто не мине –
 Той скубоне.
(Зелена цибуля)

Завітала в хату пані
 У червонім сарафані
 Як взялися роздягати –
 Стали сльози проливати.
(Цибуля)

12. РОСЛИНИ У ВІРШАХ

ПІВНИКИ

Перший півник
 Сонечко на тинку
 Зустрів.
 Другий півник
 Сонячно під вікном
 Зацвів.

БАРВІНОЧКУ СИНЬООКИЙ

Барвіночку синьоокий,
 Постелися на всі боки:
 До травиці, до росиці,
 До глибокої криниці.
 Постелися по стежині,
 Де бузки квітують сині,
 Де ступає перші кроки
 Наш Василько синьоокий.

КОТИКИ ВЕРБОВІ

Сонце по діброві
 Ходить, як лисичка.
 Котики вербові
 Жмурять жовті вічка.
 Вже не хочуть спати,
 Хоч і трішки сонні.
 Гріють лапенята
 На яснім осонні.

ВУСАТІ ЯЧМЕНІ

Дядечку ячменю,
 Дайте зерна жменю,
 Засіємо нивку,
 Зеленогривку.
 Щоб у теплі, гожі дні
 Уродили ячмені.
 Щоб вирости вуса,
 Як в мого дідуса!

ГРЕЧКА

Відцвіла гречка,
Чорновершечка.
А тепер гречки
Повні мішечки.
Каже бабця наша:
— Буде добра каша!

ЛЮБИСТОК

У росі, немов намисто,
Під вікном у нас любисток.
Цей любисток мама любить,
Бо його садила Люба.
І садила, й доглядала,
Із відерця поливала.

ВИШЕНЬКА

Вишенька прийшла,
Вишень принесла.
Хто в садочку працював.
Тому повну жменьку.
А хто бігав та гуляв –
Кісточку одненьку!

КОНВАЛІЇ

Дрібнесенькі дзвіночки,
Неначе воскові,
Нанизано рядочком
На довгому стеблі.
І ніжно запашненькі,
Найкращі із квіток,
Конвалії біленькі
Зовуть нас у лісок.

БАШТАН

Розляглись, мов кабани,
На баштані кавуни.
Розляглись, як свині,
Гарбузи та дині.
Он лежать, як поросята,
Кавунці та кавунята.
Боки в них рябенькі,
Хвостики тоненькі!

КВАСОЛИНИ

По тичині
На стеблині
Повилися квасолини.
У зеленому стручку,
Як у теплім сповитку,
На тичині,
На стеблині
Сплять маленькі
Квасолини.

ПЕРЕКОТИПОЛЕ

Все по полю котиться
І не зна кінця.
— Відпочити хочеться,—
Просить вітерця.
А пустун регочеться,
Каже: – Ой, повір,
Поки зайде сонечко,
Треба змірять полечко
Ти ж бо землемір!

СИНІЙ ЛЬОН

При дорозі, де тополі,
Синій льон зацвів у полі.
Біля льону – синя річка,
В небі синьому – синичка
Стільки цвіту-синьо дзвону!
Засиніло все від льону.

СТОКРОТКИ

У траві густій, зеленій
Квіточки біленькі,
Дуже схожі на ромени,
Тільки що дрібненькі.
І листочків мало мають,
Ніжки в них короткі...
Ну, та всі напевно знають
Це малі стокротки.

ВЕРБА

Тане сніг, течуть струмки,
Ожива травичка,
І до сонця гілочки
Простяга вербичка.
І м'якенькі, як пушок,
Ніжні, як шовкові,
Ясно дивляться з гілок
Котики вербові.

ДВІ КВІТОЧКИ

Дві квіточки розквітли
У нашому садку,
Свіженьку і привітні,
У мокрому сніжку.
То пролісок синенький
І білий первоцвіт
Шепочуть веселенько:
«Весняний вам привіт!»

НЕ ЗАБУДЬ!

Незабудки голубенькі,
Дуже ніжні і малі,
На лужку при самій річці
Між травою розцвіли.
І такі вони несмілі,
Налякав їх хтось, мабуть.

ПРОЛІСОК

Я – пролісок синенький,
І перший на весні
Сказати вам раденький:
«Кінець! Кінець зимі!»
З-під снігу мій листочок
До сонця простягну
І ніжний мій дзвіночок
Вітатиме весну.

КРОКУС

Гарно, тепло у садку,
Снігу вже немає...
Із-під листя у кутку
Крокус виглядає.
Наче золотом горять
Пелюстки жовтенькі,
І листочки мерехтять,
Ніжні, зелененькі.

КУЛЬБАБИ

Вчора травка зеленіла,
А кульбабок не було,
А сьогодні, гляньте, скільки
Їх жовтеньких розцвіло.
Ах, які вони м'якенькі,
Як притулиш до щоки!
Зробимо ланцюг великий
І на голови вінки.

ЖОЛУДЕЦЬ

Ой дуб-дуба, ой дуб-дуба,
Жолудець під дубом тупа.
В нього шапочка новенька,
Кожушиночка жовтенька.
Ніжкою туп, туп:
— З мене буде дуб, дуб!

БУЗОК

Один бузок ось під вікном,
А другий біля ганку.
Один синенький, а отой
Біленький, як сметанка.
Обидва ніжні, запашні,
Аж дух вам забиває,
І кожна гілка, як букет,
Із листя виглядає.

ВОЛОШКИ

Бо ми квіти – ніжно-сині,
В полі нас гойдає вітер,
І беруть медок з нас бджоли
І мохнатий джміль сердитий.
Нас не люблять хлібороби,
Бур'янами нас зовуть,
А діткам ми до вподоби –
З нас вінки вони плетуть.

ДЗВІНОЧКИ

Ми дзвіночками звемося,
Хоч ніхто не чув ніколи,
Щоб хоч раз ми подзвонили
Тими дзвониками в полі.
Ми – волошки, наші квіти
Голубіють на полях:
При дорозі, в просі, в житі,
У пшениці, в ячменях.

МАК

Знайди часок, поїдь у поле,
Де мак зацвів, червоний мак.
Поглянь, як радісно довкола,
Цвіте червоно, гарно як!
Як у дитинстві ляж на спину
Поміж червоних маківок.
У небо глянь хоч на хвилину,
Де стільки простору й пташок.
Де стільки радості і співу,
І щастя стільки, і краси.
Запам'ятай цю мить щасливу
І у душі своїй неси.
І на квітки поглянь пильніше,
І напиши про них вірша.
Це ж наше рідне – найрідніше,
І українська в нім душа.
Яка чарівність в дивних квітах,
Тендітність, ніжність пелюсток!
Вогніють рясно поміж жита
Червоні голови квіток.

РОМАШКА

Хоч і пізня осінь була,
В полі ще ромашка цвіла.
А із хмари – сніг випурхав,
На пелюстки квітці лягав.
А ромашки лагідний цвіт
Жовтим очком дивиться в світ..
І від сонця прагне тепла..
Тільки ж пізня осінь була.
Ще й мороз до серця дійде
І нема рятунку ніде.
Ой, ромашко, квітко мала,
Як не в пору ти зацвіла..

МИЛІ АЙСТРИ

Милі айстри – осінні квіти,
Різні всі й неповторні, ясні
І веселі, неначе діти,
І привабливі, і чарівні.
Тішусь я і милуюсь вами,
І у серце вбираю красу.
Осінь дуже багата квітками,
Ще багата на срібну росу,
На тумани, що над рікою
Й над луками пливуть удаль.
Подружились вони з вербою
І несуть у собі печаль.
Але в айстрах немає суму,
Тільки радість і кольори...
Небо сіє осінню думу
Й задивляється синьо згори.
Але айстри – осіннє диво,
Заворожують, щедро цвітуть...
З ними радісно і щасливо,
Бо вони нам любов несуть.

ТРОЯНДИ РІЗНОКОЛЬОРОВІ

Троянди різнокольорові!
А як же пахнуть, як цвітуть!
Чарівні, ніжні і чудові...
Розмову з сонечком ведуть.
То ж їм тепер пора радіти,
Бо літечка пора у нас.
Цвітуть чарівні диво-квіти,
У теплий, неповторний час.
Така краса в них дивовижна!
Тож зупинися, придивись!
А кожна квітка ніжна-ніжна
І ти до неї усміхнись.
Вона красу тобі дарує
І ніжні пахощі летять.
В трояндах казочка ночує,
Бо де ж іще їй ночувать...

ТРОЯНДИ

Троянди! Квіти просто чарівні!
Вражають кольором людину.
І квітнуть ціле літо день при дні
У світлу й дощову годину.
Дарують аромат п'янкий, тонкий,
І мають надзвичайну вроду.
Й казковий усміх-погляд чарівний,
Тому давно ввійшли у моду.
Бо стільки в квітах сонця і тепла,
Та ласки, ніжності і світла.
Краса троянд до серця пролягла
Й любов'ю щирою розквітла.

ТЮЛЬПАНИ БІЛІ

Вночі мороз побив тюльпани,
Дивитись шкода – всі лежать.
А на листках мороз, як рани –
Це холоду страшна печать.
І що тут зробиш? Просто шкода,
Бо ж так гарнесенько цвіли...
Кому ж ці квіти – недогода,
Що в ніч морози підійшли?
Тепер лежать тюльпани білі,
І де знайти ту правду, де?
Такі нещасні, задубілі,
Але, як сонечко зійде,
Можливо сили в них знайдуться,
Щоб далі жити і цвісти...
Тоді тюльпани підіймуться
І жити будуть та рости...

ЦВІТУТЬ КОНВАЛІЇ

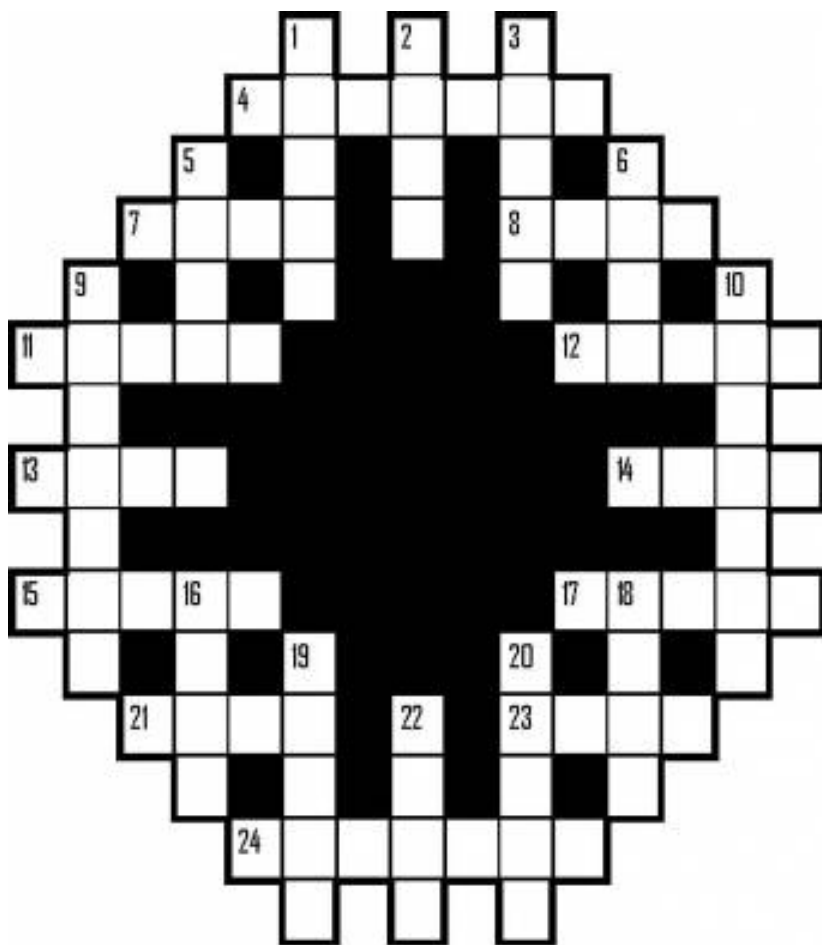
Цвітуть конвалії чудові,
А вранці квіти у росі.
Уся земля в п'янкій обнові,
В бентежній, трепетній красі.
То ж зупинися на хвилину,
Поглянь на небо голубе,
На землю, в радісну годину,
Хай зачарує це тебе.
І хай краса не відпускає,
А будить світлі почуття.
І хай твоя душа співає
Усе життя, усе життя.
Цвітуть конвалії духмяні –
Привіт чарівної весни.
А дні від сонечка рум'яні...
А ніч несе солодкі сни...

ЯКЕ ЦЕ ДИВО НАДЗВИЧАЙНЕ – КВІТИ

Яке це диво надзвичайне – квіти!
Вони чарівні, ніжні, запашні.
Вони уміють серденько зігріти
Й прикрасити всю землю навесні.
Вони дарують радість дивовижну,
І світло, аромат п'янкий, тепло.
І пригортають душу ніжно-ніжно,
Щоб добре всім у світі цім було.
У них багато радості земної,
В них сонечка і вітру голоси...
І стільки в них любові є п'янкої,
І надзвичайної, чарівної краси.

13. КРОСВОРДИ

1.

По горизонталі: 4. Трав'яниста рослина родини складноцвітих, сушений корінь якої вживається як домішка до кави, а також для виготовлення її сурогату. 7. Злакова рослина, зерна якої використовуються для виготовлення хліба. 8. Рослина сімейства ароїдних з великими білими квітками. 11. Колюча трав'яниста рослина-бур'ян. 12. Дерево або кущ із гнучким гіллям, цілісними листками і зібраними в сережки одностатевими квітками. 13. Трав'яниста багаторічна або дворічна рослина родини

зонтичних, пахуче насіння якої застосовується в кулінарії. **14.** Нижча безхлорофільна рослина, що має форму шапки, надітої на ніжку, і розмножується головним чином спорами. **15.** Однорічна або багаторічна трав'яниста декоративна рослина родини синюхових, квіти якої часто смугасті або плямисті, зібрані у великі суцвіття. **17.** Південна водяна рослина родини лататтевих із великими красивими квітками та їстівними плодами. **21.** Дерево, що має лапате листя з гострими кінцями й глибокими вирізами. **23.** Дерево родини маслинових з перистим листям і міцною деревиною. **24.** Центральна частина квітки покритонасінних рослин, що є жіночим органом їх розмноження.

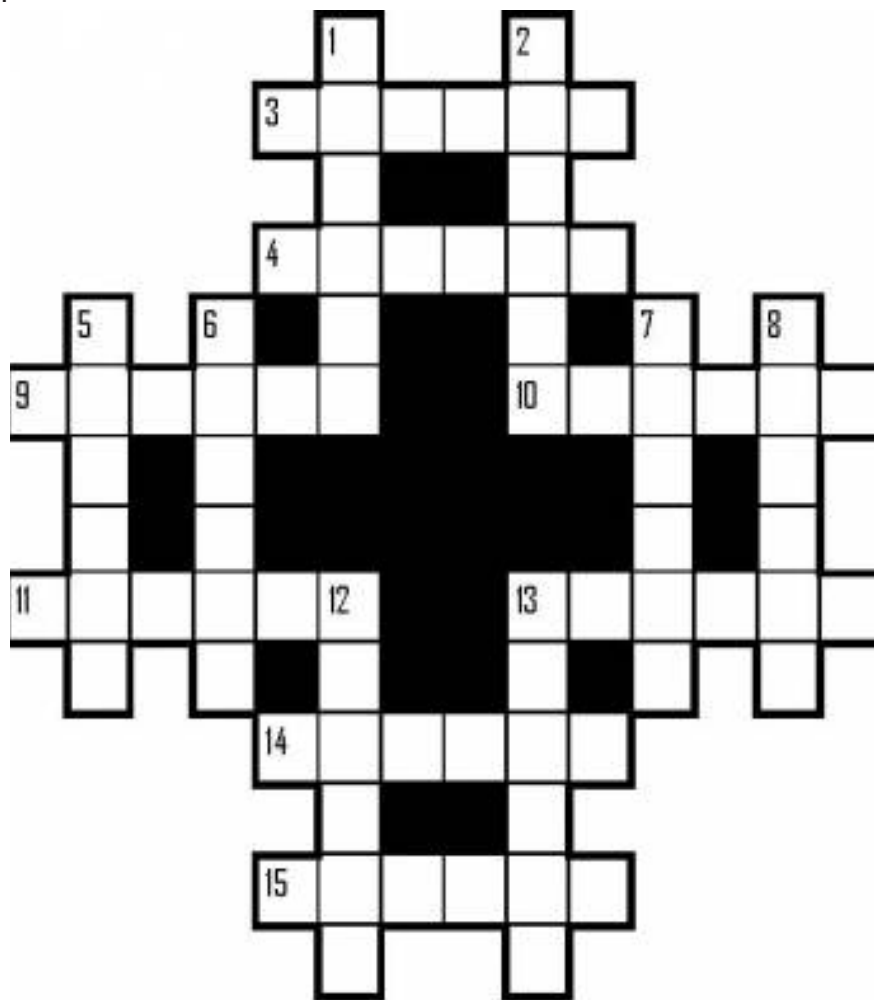
По вертикалі: **1.** Південне вічнозелене цитрусове дерево, яке дає їстівні плоди. **2.** Подовжене гнучке стебло або гілка деяких рослин. **3.** Нижня частина гриба. **5.** Баштанна рослина з великими запашними плодами. **6.** Багаторічна тропічна й субтропічна трав'яниста лікарська рослина з довгастим м'ясистим листям, укритим по краю шипами. **9.** Невелике південне дерево або кущ з їстівними грушоподібними плодами. **10.** Плодове дерево родини розових, близький родич мигдалю, персика, сливи і вишні. **16.** Хвороба деяких рослин, що характеризується появою наростів на їх корінні. **18.** Яра злакова культура з суцвіттям волоть і вкритим лускою (рідше голим) зерном. **19.** Дерево або чагарник родини шовковицевих, що містить отруйні алкалоїди. **20.** Багаторічна трав'яниста дрібна плавуча круглолиста рослина, що покриває води (зазвичай стоячі) та є їжею для водоплавних птахів. **22.** Голчасте або лускоподібне листя деяких рослин (сосни, ялини, модрина і т. ін.).

Відповіді:

По горизонталі: **4.** Цикорій. **7.** Жито. **8.** Кала. **11.** Будяк. **12.** Верб. **13.** Кмин. **14.** Гриб. **15.** Флокс. **17.** Лотос. **21.** Клен. **23.** Ясен. **24.** Маточка.

По вертикалі: **1.** Лимон. **2.** Лоза. **3.** Ніжка. **5.** Диня. **6.** Алое. **9.** Мушмула. **10.** Абрикос. **16.** Кила. **18.** Овес. **19.** Анчар. **20.** Ряска. **22.** Хвоя.

2.

По горизонталі: **3.** Овочева городня рослина з різким смаком і запахом, що належить до цибулинних культур родини лілійних; вживається як страва, приправа, а також у медицині. **4.** Кущова або деревна рослина роду ліщини. **9.** Багаторічна трав'яниста рослина родини зонтичних. **10.** Плід садового дерева. **11.** Ліанова тропічна пальма, гнучкі, тонкі стебла якої ідуть на виготовлення меблів, кошиків і т. ін. **13.** Південна гірська чагарникова рослина з великими квітками різного забарвлення; вирощується як декоративна.

14. Багаторічна трав'яниста рослина родини півникових переважно з оранжево-жовтими квітами, висушені приймочки яких використовуються для виготовлення оранжево-жовтих фарб, прянощів, ліків і т. ін. **15.** Дерево родини букових з видовжено-ланцетними листками й спрямованими догори суцвіттями.

По вертикалі: **1.** Вишня з неїстівними плодами, що росте і культивується як декоративна рослина в основному на Далекому Сході. **2.** Овочева городня рослина. **5.** Найвище дерево на Землі. **6.** Однорічна отруйна трав'яниста рослина родини пасльонових із білими квітками, які мають неприємний, запаморочливий запах; використовується в медицині. **7.** Високе швидкоросле листяне дерево з зеленувато-сірим стовбуром, широкою кроною та лапатим листям. **8.** Дерево або кущ родини бобових з білими чи жовтими квітками. **12.** Плодове дерево або кущ із круглими плодами з товстою шкірою, наповненими насінням. **13.** Тропічна трав'яниста рослина з великим кислувато-солодким на смак делікатесним плодом, що має вигляд величезної (20-40 см) соснової шишки.

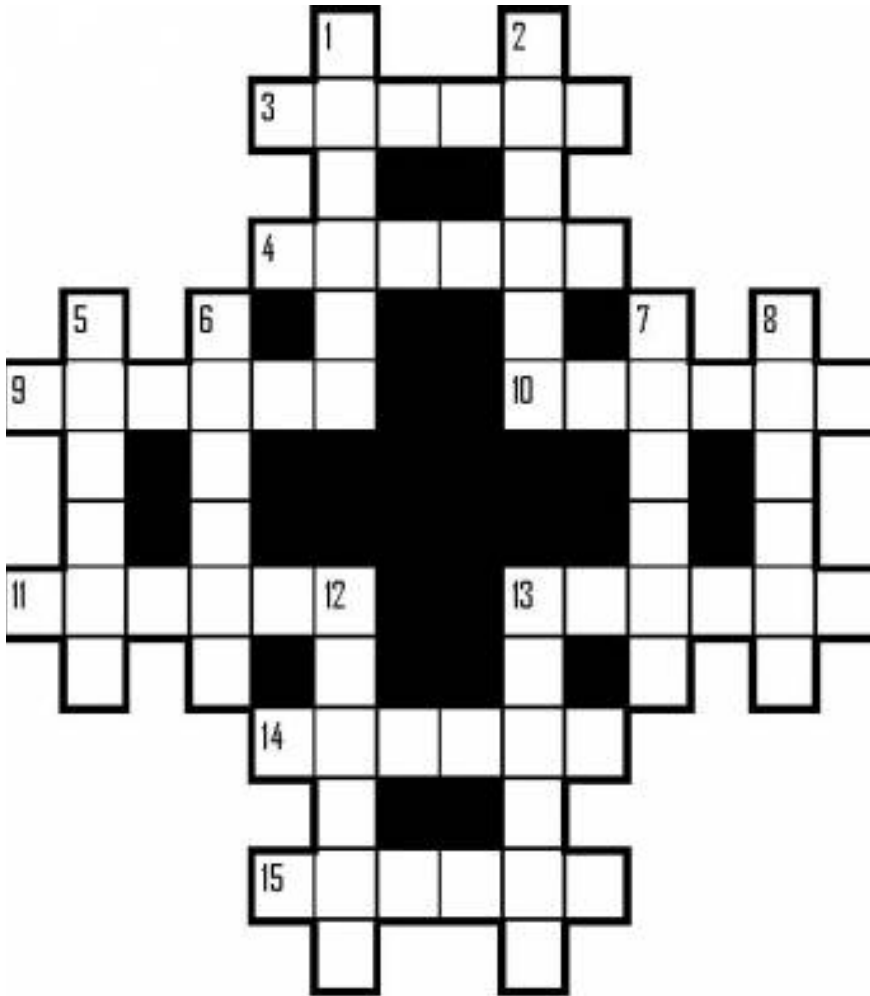
Відповіді:

По горизонталі: **3.** Часник. **4.** Фундук. **9.** Ферула. **10.** Яблуко. **11.** Ротанг. **13.** Азалія. **14.** Шафран. **15.** Каштан.

По вертикалі: **1.** Сакура. **2.** Цибуля. **5.** Секвоя. **6.** Дурман. **7.** Платан. **8.** Акація. **12.** Гранат. **13.** Ананас.

3.

По горизонталі: **1.** Частина рослини, що виростає на кінці стебла або гілки й складається з маточки, тичинки й пелюсток навколо них. **4.** Однорічна трав'яниста медоносна рослина, із зерен якої виготовляють високопоживну крупу та борошно. **9.** Рід пальм, поширених в тропіках Азії. **10.** Багаторічна вічнозелена рослина, яка паразитує на багатьох породах дерев. **11.** Місце на рослині, від якого відходить листя або нові пагінці, корені. **13.** Вічнозелене хвойне дерево. **14.** Овочева городня рослина з різким смаком і запахом, що

належить до цибулинних культур родини лілійних; вживається як страва, приправа, а також у медицині. **15.** Багаторічна трав'яниста рослина родини півникових переважно з оранжево-жовтими квітами, висушені приймочки яких використовуються для виготовлення оранжево-жовтих фарб, прянощів, ліків і т. ін.

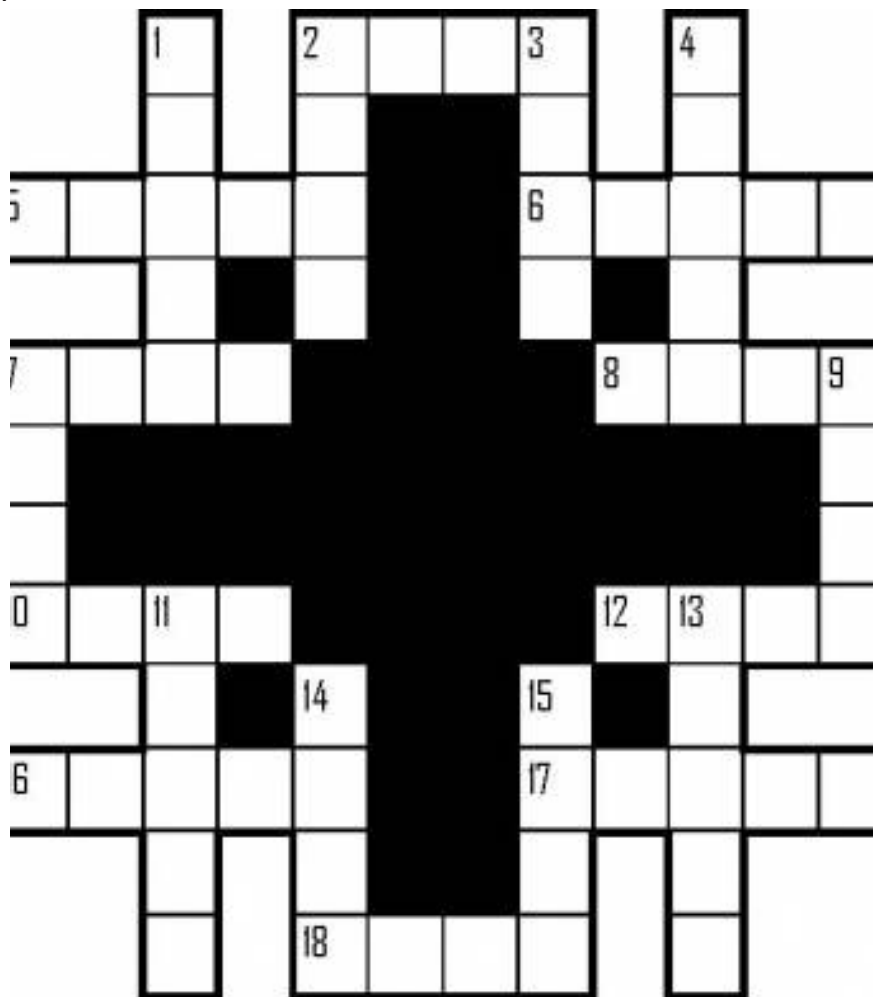
По вертикалі: **2.** Дерево або кущ із гнучким гіллям, цілісними листками і зібраними в сережки одностатевими квітками. **3.** Тропічне вічнозелене дерево, з насіння якого виготовляють шоколад. **5.** Багаторічна декоративна рослина з високим стеблом і великими яскравими квітами, зібраними по кілька в пазухах листків, іноді в китицеподібні суцвіття. **6.** Лісове білокоре дерево з тоненьким довгим гіллям і серцеподібним листям. **7.** Трав'яниста багаторічна медоносна рослина, з білими або жовтими квітками та лимонним запахом, з якої добувають ефірну олію. **8.** Дерево родини букових з видовжено-ланцетними листками й спрямованими догори суцвіттями. **12.** Витка кущова або деревна рослина, поширена переважно в тропічних і субтропічних лісах. **13.** Садове і лісове плодове дерево або кущ із соковитими плодами переважно фіолетового або жовтого кольору з великою довгастою кісточкою.

Відповіді:

По горизонталі: **1.** Квітка. **4.** Гречка. **9.** Арека. **10.** Омела. **11.** Вузол. **13.** Сосна. **14.** Часник. **15.** Шафран.

По вертикалі: **2.** Верба. **3.** Какао. **5.** Мальва. **6.** Береза. **7.** Меліса. **8.** Каштан. **12.** Ліана. **13.** Слива.

4.

По горизонталі: **2.** Вища багаторічна спорова трав'яниста рослина з зеленим, переважно гіллястим, стеблом і лускуватим листям. **5.** Дрібний плід хлібних злаків. **6.** Захворювання рослин, що характеризується поверхневим ураженням тканин. **7.** Трав'яниста багаторічна або дворічна рослина родини зонтичних, пахуче насіння якої застосовується в кулінарії. **8.** Подовжене гнучке стебло або гілка деяких рослин. **10.** Овочева коренеплідна дворічна рослина родини хрестоцвітих. **12.** Хвороба багатьох культурних і дикорослих рослин,

за якої надземна частина рослини вкривається бурими плямами. **16.** Однорічна трав'яниста рослина родини злакових, зернова і кормова культура. **17.** Трав'яниста рослина родини бобових, яку вирощують на зелене добриво, на корм худобі та як декоративну. **18.** Частина рослини, яка розвивається після запліднення із зав'язі квітки і містить насіння.

По вертикалі: **1.** Зарості колючих рослин. **2.** Голчасте або лускоподібне листя деяких рослин (сосни, ялини, модрини і т. ін.). **3.** Прищеплене фруктове дерево. **4.** Південна злакова рослина з волотистим суцвіттям, подібна до проса. **7.** Південне вічнозелене хвойне дерево. **9.** Південне плодове дерево родини яблуневих. **11.** Молода гілка або стеблина рослини. **13.** Трав'яниста однорічна олійна та кормова рослина родини хрестоцвітих із сизувато-зеленим листям і жовтими квітками. **14.** Однорічна городня рослина родини зонтичних, що її використовують як ароматичну приправу для страв, а також для соління огірків і помідорів. **15.** Колюча кущова рослина, яку вирощують як декоративну або для живопису.

Відповіді:

По горизонталі: **2.** Хвощ. **5.** Зерно. **6.** Парша. **7.** Кмин. **8.** Лоза. **10.** Ріпа. **12.** Іржа. **16.** Могар. **17.** Люпин. **18.** Плід.

По вертикалі: **1.** Терни. **2.** Хвоя. **3.** Щепка. **4.** Сорго. **7.** Кедр. **9.** Айва. **11.** Пагін. **13.** Ріпак. **14.** Кріп. **15.** Глід.

**РОСЛИНИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ, ЗАНЕСЕНІ ДО
ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ**

Аконіт несправжньо-протиотруйний

Аспленій чорний

Астрагал монпелійський

Астрагал понтійський

Баранець звичайний

Беладонна звичайна

Береза темна

Берека (горобина берека)

Билинець довгорогий

Билинець найзапашніший

Білопечериця довгокоренева

Бровник однобульбовий
(герміній однобульбовий)

Бруслина карликова

Булатка великоквіткова

Булатка довголиста

Верба Старке

Відкасник осотоподібний

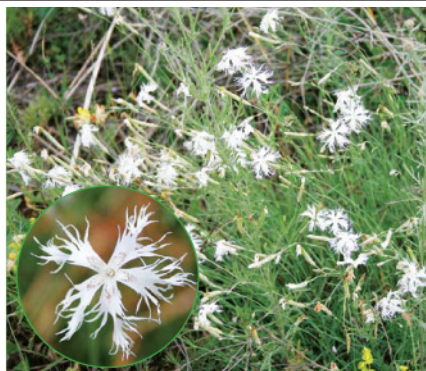

Вовче лико пахуче (боровик)

Водяний горіх плаваючий

Гвоздика несправжньо-пізня

Глевчак однолистяний
(малаксис однолистяний)

Гніздівка звичайна

Горіцвіт весняний

Гронянка півмісяцева (ключ-
трава)

Жостір фарбувальний

Зіновать біла, рокитничок білий

Зіновать Блоцького, рокитничок Блоцького

Зіновать Пачоського, рокитничок Пачоського

Зіновать подільська, рокитничок подільський

Змієголовник австрійський

Зозулинець прикрашений

Зозулинець чоловічий

Зозулинець шоломоносний

Зозулині сльози яйцеподібні

Зозулині черевички справжні

Зозульки м'ясочервоні
(пальчатокорінник м'ясочервоний)

Зозульки плямисті
(пальчатокорінник плямистий)

Зозульки травневі
(пальчатокорінник травневий)

Зозульки Фукса
(пальчатокорінник Фукса)

Клокичка периста

Ковила волосиста

Ковила Лессінга

Ковила найкрасивіша

Ковила пірчаста

Кололеженя Росетта

Коральковець трічінадрізаний

Коручка болотна

Коручка болотна

Коручка темно-червона

Коручка чемерникоподібна
(коручка широколиста)

Косарика черепитчасті

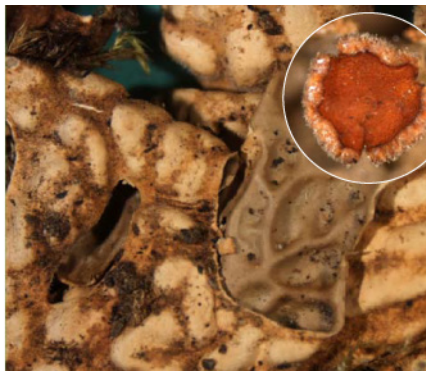
Костриця різнолиста

Лециця дністровська

Лілія лісова

Лобарія легеневоподібна

Ломикамінь болотний

Ломикамінь зернистий

Льон бесарабський

Любка дволиста

Любка зеленоквіткова

Меч-трава болотна

Місячниця оживаюча
(лунарія оживаюча)

Молочай волинський

Надбородник безлистий

Неотінея обпалена
(зозулинець обпалений)

Нефрома рівна

Осока біла

Осока богемська

Осока Буксбаума

Осока Девелла

Осока затінкова

Півники сибірські

Підсніжник білосніжний
(підсніжник звичайний)

Плавун щитолістий

Плаун річний

Плаунець заплавний
(лікоподієлла заплавна)

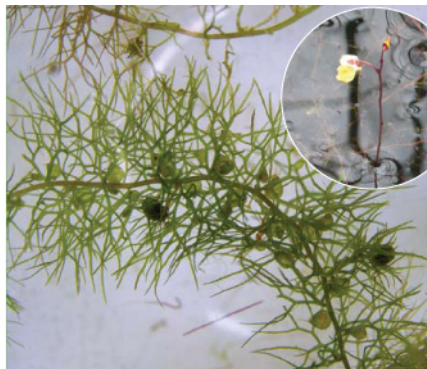
Плодоріжка блощична
(зозулинець блощичний)

Плодоріжка пірамідальна
(анакампт пірамідальний)

Плодоріжка салепова
(зозулинець салеповий)

Пухирник малий

Пухирник середній

Ранник весняний

Росичка англійська (росичка
довголиста)

Росичка середня

Рутвиця смердюча

Рябчик гірський

Сальвінія плаваюча

Сашник іржавий

Сверція багаторічна
(бешишниця багаторічна)

Ситник бульбистий

Сквамарина щетиниста

Сон великий

Сон лучний (сон чорніючий,
сон богемський)

Сон розкритий

Товстянка звичайна

Фіалка біла

Цибуля ведмежа (черемша)

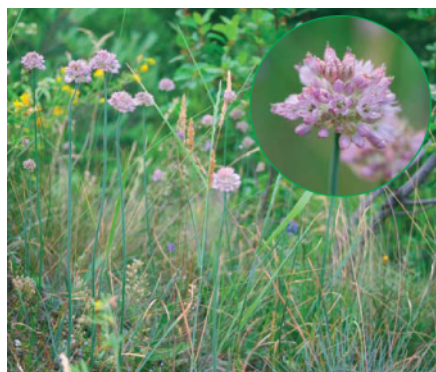
Цибуля коса

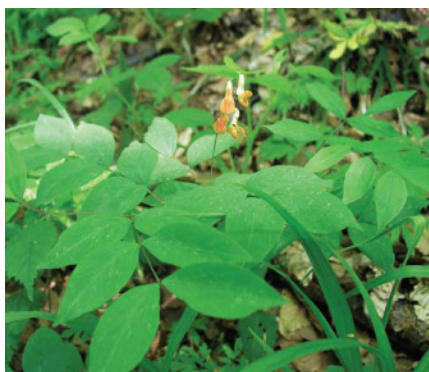
Цибуля круглонога

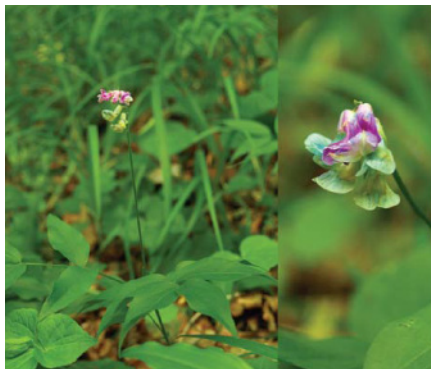
Цибуля перевдягнена

Цибуля пряма

Чина гладенька

Чина ряба, чина венеціанська

Шавлія кременецька

Шафран Гейфелів

Шейхцерія болотна

Шиверекія подільська

Шоломниця весняна

Шолудивник королівський

Язичник сибірський
(буковинський, український)

Язичник сивий

Ясенець білий

